

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Bakalářská práce

Eliška Mikulková

**Podmínky zpřístupnění kulturní a historické památky
osobám se zrakovým postižením**

Olomouc, 2021

vedoucí práce: Mgr. Veronika Růžičková, Ph. D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením Mgr. Veroniky Růžičkové, Ph.D. a výhradně s použitím literatury uvedené v Seznamu literatury této práce.

V Olomouci dne

.....

Eliška Mikulková

Poděkování

Zde bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. Veronice Růžičkové, Ph. D. nejen za odborné vedení a spoustu zajímavých podnětů, ale i za empatický, trpělivý a mimořádně motivující přístup. Dále všem zaměstnancům hradu Buchlova, kteří přispěli k mé práci radou nebo jen chápavým úsměvem. Zvláštní dík patří mé kolegyni z hradu, Janě, která se ochotně a s nadšením zapojila do plánování a realizování speciálního prohlídkového okruhu. V přípravě na okruh mi také významně pomohly materiály, které mi laskavě poskytl Mgr. Petr Hudec, za což jsem mu velmi vděčná. A konečně bych ráda poděkovala klientům organizace SONS, bez kterých bych prohlídku nemohla realizovat, své rodině a přátelům, zejména Markétce, která je mi dlouholetou inspirací nejen ve studiu.

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 ZRAKOVÉ POSTIŽENÍ	9
1.1 Osoba se zrakovým postižením.....	9
1.2 Kategorie osob se zrakovým postižením.....	10
1.2.1 Osoby nevidomé.....	10
1.2.2 Osoby slabozraké	11
1.2.3 Osoby se zbytky zraku	12
1.2.4 Osoby s poruchami binokulárního vidění	12
2 KOMPENZAČNÍ ČINITELÉ.....	14
2.1 Nižší kompenzační činitelé	14
2.1.1 Hmat	14
2.1.2 Sluch.....	15
2.1.3 Chuť a čich	16
2.2 Vyšší kompenzační činitelé.....	17
2.2.1 Myšlení a řeč	17
2.2.2 Pozornost.....	17
2.2.3 Fantazie a obrazotvornost.....	18
2.2.4 Paměť	18
3 PROSTOROVÁ ORIENTACE A SAMOSTATNÝ POHYB OSOB SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM.....	20
3.1 Základní vymezení pojmů.....	20
3.2 Prvky prostorové orientace a samostatného pohybu	20
3.2.1 Samostatná chůze bez vidícího průvodce.....	21
3.2.2 Chůze s vidícím průvodcem.....	21
3.2.3 Pohybově orientační schopnosti.....	22
3.3 Pomůcky usnadňující prostorovou orientaci	23

4	KOMUNIKACE S OSOBAMI S TĚŽKÝM ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM	25
4.1	Obecná doporučení.....	25
4.2	Komunikace s osobami nevidomými	26
4.3	Komunikace s osobami slabozrakými.....	27
5	VNÍMÁNÍ UMĚNÍ OSOBAMI S TĚŽKÝM ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM....	28
5.1	Definice vnímání a poznávání.....	28
5.2	Vnímání umění osobami se zrakovým postižením	29
6	POSTUP PRO ZPŘÍSTUPNĚNÍ KULTURNÍ PAMÁTKY OSOBÁM S TĚŽKÝM ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM	31
6.1	Kulturní památka a národní kulturní památka.....	31
6.2	Příprava prohlídky.....	32
6.2.1	Bezpečnost a zajímavost prohlídkové trasy	32
6.2.2	Úprava průvodcovského textu.....	33
6.2.3	Haptický model objektu	34
6.3	Organizace prohlídky průvodcem	34
II.	PRAKTICKÁ ČÁST.....	37
7	METODOLOGIE VÝZKUMU	37
7.1	Cíle výzkumu	37
7.2	Výběr zkoumaných objektů	37
7.3	Výzkumné metody	38
7.3.1	Pozorování.....	38
7.3.2	Kvalitativní dotazování	38
8	POPIS VZORKU	40
9	ŠETŘENÍ	41
9.1	Výzkumné šetření.....	41
9.2	Data získaná skupinovou diskusí s návštěvníky	45
9.3	Data získaná rozhovorem s průvodkyní	46

10	DISKUZE.....	48
11	DOPORUČENÍ DO PRAXE	50
	ZÁVĚR	52
	SEZNAM LITERATURY	53
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	56
	SEZNAM PŘÍLOH.....	57

ÚVOD

Autorka práce *Podmínky zpřístupnění kulturní a historické památky osobám se zrakovým postižením* je od května roku 2016 průvodkyní na jednom z nejstarších hradů na Moravě, na hradě Buchlově. Zasvěcení v něm vidí architektonický skvost, běžní návštěvníci pověstmi opředenou dominantu Slovácka, děti, díky speciální prohlídce s průvodkyní v kostýmu, zábavné místo, kde bydleli stateční rytíři a jejich krásné vznešené dámy.

Zatímco okruh (v této práci budou pojmy „okruh“, „prohlídka“ a „prohlídkový okruh“ používány jako synonyma) pro dospělé od průvodce vyžaduje odborné znalosti, teoretickou přípravu a řečnické schopnosti, prohlídka pro děti navíc předpokládá i průvodcovu přirozenou schopnost zaujmout, improvizovat a provedení opravdu kvalitního dětského okruhu zpravidla nastává až poté, co průvodce získá zkušenosti a dokáže je využít.

Speciálnímu pedagogovi se přirozeně nabízí otázka: Mohou hrad poznávat dospělí, potažmo děti se zdravotním postižením?

Odpověď můžeme hledat přímo v praxi. Přítomnost návštěvníka s mentálním postižením není neobvyklá, ať už na běžném nebo dětském okruhu – volba v tomto případě závisí zejména na samotném návštěvníkovi s mentálním postižením a na jeho doprovodu. Architektura hradu by mohla vytvořit klamnou iluzi, že pro osoby s tělesným postižením je prakticky nemožné prohlídku obsahující přes 300 schodů absolvovat. Pravdou je, že například uživatelé elektrického vozíku nebo třeba osoby se silným astmatem nebudou vhodnými adepty na zvládnutí okruhu, ale pokud je průvodce dostatečně trpělivý a návštěvník s tělesným postižením s sebou má ochotné, silné přátele a sám je dobré mysli, neexistuje překážka, která by na hradě byla nepřekonatelná. Organizovanou skupinu návštěvníků se sluchovým postižením zpravidla doprovází tlumočnick do národního znakového jazyka. A takovýchto příkladů bychom bezesporu našli mnohem více.

Žádná z výše uvedených skupin však pravděpodobně nevyžaduje tolik specifických úprav okruhu a včasnou přípravu na něj, jako osoby s těžkým zrakovým postižením, jimž se věnuje tato bakalářská práce.

Problém však rozhodně nekončí u slovního zmapování interiéru hradu a vytipování prvků, které lze poznat (i) jinými smysly. Nezanedbatelnou překážkou je také ostych a malé či žádné zkušenosti většiny průvodců s osobami se zrakovým postižením. Průvodci se v současné době mohou opírat o publikaci *Metodika průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách* od Naděždy Kubů a *Památky nás baví 5 – Objevujeme kulturní dědictví bez bariér* od Hany Havlůjové a kolektivu autorů. Dále existuje celá řada kvalitních

bakalářských či diplomových prací na podobná témata, z nichž je vhodné zmínit alespoň diplomovou práci Petry Goliášové *Zpřístupnění brněnských památek a muzeí zrakově postiženým*. Ovšem žádná z výše uvedených prací detailně neřeší složitý vztah průvodce – návštěvník se zrakovým postižením.

Cílem této práce proto není pouze specifikovat podmínky zpřístupnění hradu Buchlova osobám se zrakovým postižením, ale i snaha vytvořit pro běžného průvodce jednoduchý manuál, který obsahuje poznatky o osobách se zrakovým postižením, o způsobech, jak tyto osoby mohou vnímat umění, a který mu nastíní možnosti komunikace s osobami nevidomými i slabozrakými a poskytne mu alespoň základní informace o tom, jak těmto osobám usnadnit orientaci a pohyb v interiéru hradu.

V praktické části je pak našim cílem realizovat okruh pro skupinu osob s těžkým zrakovým postižením a prostřednictvím pozorování a rozhovoru s návštěvníky získat zpětnou vazbu týkající se názornosti, zajímavosti, bezpečnosti a přehlednosti okruhu. Pomocí rozhovoru s průvodkyní, která se na realizovaném okruhu podílela a která měla před okruhem k dispozici teoretickou část této bakalářské práce, se pak snažíme ověřit funkčnost onoho hypotetického manuálu pro průvodce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ZRAKOVÉ POSTIŽENÍ

Podle Finkové, Ludíkové a Růžičkové (2007, s. 10) je tyflopédie (z řeckého tyflos – slepý, paidea – výchova) obor, „který se zabývá problematikou spjatou s rozvojem, výchovou a vzděláváním osob se zrakovým postižením“. Bylo by však chybou se při práci s těmito osobami striktně držet pouze na poli školství, naopak bychom se měli zaměřit na všechny oblasti jejich života. Cílem tyflopédie je dosažení nejvyššího možného stupně rozvoje celé osobnosti jedince se zrakovým postižením.

Existuje velké množství autorů zabývajících se zrakovým postižením, jejich definice jsou přitom závislé na mnoha faktorech, kupříkladu na oborovém zaměření autora, na jeho osobních zkušenostech, ale i na době, kdy knihu vydal. V této kapitole uvedeme definice a klasifikaci osob se zrakovým postižením, které nejlépe odpovídají potřebám této práce.

1.1 Osoba se zrakovým postižením

Definováním zrakového postižení se zabývá jak lékařská, tak i speciálně pedagogická literatura. V následujících odstavcích uvedeme vymezení, ze kterých vychází i značná část novější literatury, a která jsou pro tuto práci nejrelevantnější.

Flenerová (1985, s. 11) píše, že kategorie osob zrakově postižených vyžaduje zvláštní péči a obsahuje děti, mladistvé a dospělé, „jejichž defekt spočívá v poruše zrakového analyzátoru, a to v takovém rozsahu, že dochází k postižení zrakového vnímání v důsledku vady zraku“.

Větší specifikaci nám poskytují Finková, Ludíková a Růžičková (2007), když uvádí, že z hlediska speciální pedagogiky je osoba se zrakovým postižením ta, které i po optimální korekci způsobuje oční vada, případně choroba, problémy v běžném životě.

Když odhlédneme od odborné definice osoby se zrakovým postižením, je zřejmé, že se na každou osobu (pro potřeby této práce budeme za shodný výraz považovat také slovo návštěvník) musíme dívat jako na jedinečnou osobnost. V průvodcovské praxi je tento přístup preferován a do značné míry aplikován. Stejně jako je přirozené, že intaktnímu návštěvníkovi zopakujeme jméno, které kupříkladu zapomněl nebo přeslechl, pokud o to požádá, je také naprosto logické, že nebudeme nutit specifický výklad návštěvníkovi, který se nám jeví jako nevidomý. Na základě jedné vnější charakteristiky zkrátka nemůžeme předpokládat, že nutně potřebuje naši pomoc, jakou obvykle poskytujeme osobám se zrakovým postižením. Vše je

založeno na vzájemné komunikaci mezi průvodcem a návštěvníkem a na jejich oboustranném respektování a oproštění se od stereotypů v chování.

1.2 Kategorie osob se zrakovým postižením

Stejně jako není pouze jedna definice osoby se zrakovým postižením, nenalezneme ani univerzální rozdělení zrakového postižení. Pro srovnání uvedeme klasifikaci medicínskou i speciálně pedagogickou.

V oftalmologii, ale i ve speciální pedagogice, je častým kritériem třídění zraková ostrost. U zdravého oka se jedná o hodnotu 6/6 – poměr vzdálenosti pacienta od optotypu a vzdálenosti, ze které optotyp přečte normální oko. (Otradovec, 2003)

Kuchynka (2000) ve své publikaci definuje kategorie zrakového postižení v souladu s WHO:

1. normální zrak – zraková ostrost je větší než 6/18,
2. zrakové postižení – zraková ostrost je v intervalu 6/18 až 6/60,
3. vážné zrakové postižení – zraková ostrost je v intervalu 6/60 až 3/60 a
4. slepota – zraková ostrost je menší než 3/60.

V naší práci se však budeme řídit klasifikací, která je běžná na poli speciální pedagogiky (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007, s. 41):

1. „osoby nevidomé,
2. osoby se zbytky zraku,
3. osoby slabozraké,
4. osoby s poruchami binokulárního vidění.“

V rámci uceleného pohledu na rozmanitost osob, se kterými se může průvodce na objektu setkat, uvedeme informace ke všem výše zmíněným stupňům zrakového postižení. V dalších kapitolách se však budeme setkávat s pojmem osoba s těžkým zrakovým postižením, který bude pro potřeby této práce představovat skupinu osob, jejichž zrakové postižení vyžaduje významnou úpravu nejen průvodcovského výkladu, ale i úpravu interiérů památky, na níž je prohlídka realizována.

1.2.1 Osoby nevidomé

Ludíková (in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007, s. 41) chápe osoby nevidomé jako děti, mládež a dospělé, „kteří mají zrakové vnímání narušeno na stupni nevidomosti (slepoty)“.

Osoby nevidomé považujeme za kategorii osob s nejtěžším stupněm zrakového postižení, které jim znemožňuje získávat informace zrakovou cestou, a proto u nich předurčuje potřebu rozvíjet ostatní smysly. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

Kraus (1997, s. 317) definuje nevidomost jako „ireverzibilní pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 až světlocit“ a dělí ji na:

1. praktickou (centrální zraková ostrost poklesla pod 3/60 do 1/60 včetně),
2. skutečnou (centrální zraková ostrost poklesla pod 1/60 až po světlocit),
3. plnou (charakterizována v intervalu světlocitu s chybnou světelnou projekcí až ke ztrátě světlocitu).

Zaměříme-li se na nejčastější příčiny nevidomosti, můžeme je rozdělit na vrozené a získané. Mezi vrozené příčiny řadíme dědičnost, Lopúchová (2008) jmenuje zejména šeroslepost, Usherův syndrom apod. K vrozeným příčinám dále patří porušení plodu v prenatálním období (např. mechanické poškození, působení různých teratogenů), virová onemocnění matky během těhotenství, pohlavní choroby matky, toxoplazmóza. Ve vyspělých zemích jsou nejčastějšími příčinami získané nevidomosti progresivní zrakových vad, katarakta, glaukom, retinopatie, nádory, úrazy, odchlípení sítnice a další. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

Důsledků nevidomostí je celá řada, v této práci se omezíme pouze na ty, které se nejvýrazněji týkají jejího tématu práce: problematiku samostatného pohybu a prostorové orientace, stejně jako kompenzační činitele, podrobněji rozepíšeme v samostatných kapitolách. V průvodcovské praxi dále musíme počítat s pomalejším pracovním tempem a s rychlejší unavitelností a také s nutností používat kompenzační pomůcky.

1.2.2 Osoby slabozraké

Podle Ludíkové (in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007, s. 45) patří do kategorie osob slabozrakých děti, mládež a dospělí, „kteří mají zrakové vnímání na úrovni slabozrakosti“.

Kraus (1997, s. 317) uvádí, že „slabozrakost je pokles centrální zrakové ostrosti na lepším oku pod 6/18 až 3/60 včetně“. Dále ji dělí na lehkou – do 6/60, a těžkou – pod 6/60 do 3/60 včetně.

Mimo to se často objevují problémy spojené s narušením zorného pole, skotomy¹, poruchy barvocitu, nystagmus² a další. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

Stejně jako u nevidomosti, dělíme i u slabozrakosti příčiny na vrozené a získané. Kraus (1997) k získaným příčinám řadí například úrazy oka, retinopatie, nádory, odchlípení sítnice, senilní kataraktu či senilní degeneraci sítnice a mnoho dalších. Zde můžeme poukázat na skutečnost, že nejen získané, ale i vrozené příčiny do značné míry odpovídají příčinám uvedeným v kapitole o nevidomosti. Existuje však významný rozdíl v důsledcích – je potřeba důsledně dbát na zrakovou hygienu a také na to, aby nedošlo ke zhoršení vady například zvýšenou námahou.

U osob slabozrakých je třeba přísně dbát na dodržování zásad zrakové hygieny, zejména na vyšší intenzitu osvětlení (nejedná-li se o osoby světloplaché), na optimální střídání práce do blízka a do dálky a na využití doplňkové optiky. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

1.2.3 Osoby se zbytky zraku

Podle Finkové, Ludíkové a Růžičkové (2007, s. 45) se tyto osoby nachází v hraničním pásmu mezi nevidomostí a slabozrakostí, odborníky je pásmo vymezeno zrakovou ostroť od 3/60 do 0,5/60. „V důsledku tohoto postižení jsou sniženy, omezené či deformované zrakové schopnosti jedince, což může vést k narušení představ.“

U osob se zbytky zraku je vhodné použít tzv. dvojmetodu. Finková, Ludíková a Růžičková (2007) upřesňují, že se jedná o kombinování postupů i metod užívaných u osob slabozrakých a osob nevidomých. V praxi to znamená, že osoba vzdělávána tímto způsobem je schopna číst jak zvětšený černotisk, tak také Braillovo písmo.

1.2.4 Osoby s poruchami binokulárního vidění

Jak uvádí Finková, Ludíková a Růžičková (2007), binokulární vidění je získaná schopnost související s dozráváním sítnice a žluté skvrny. Porucha vývoje jednoduchého binokulárního vidění vede zpravidla k amblyopii nebo ke strabismu. Při těchto poruchách se na sítnicích obou očí na stejných místech nevytváří dva rovnocenné obrazy a po jejich splynutí se nevytvoří prostorový vjem.

¹ skotom – dle Kroupové a kol. (2016, s. 83) se jedná o „výpadek v zorném poli s různou lokací a rozsahem“

² nystagmus Kroupová a kol. (2016, s. 70) definují jako „bezděčné rytmické pohyby většinou obou očí vykonávané v jednom nebo několika pohledových směrech“; autoři dále uvádějí, že se jedná o průvodní jev řady onemocnění; nystagmus snižuje zrakovou ostroť a znesnadňuje fixaci

Strabismus, neboli šilhání, je porucha vzájemné spolupráce očí. Podrobnější rozdělení závisí na směru, kterým se oko nebo oči stáčí. V ideálním případě by měla být terapie (v tomto případě ortoptika) ukončena před nástupem do základní školy. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

Amblyopie, někdy také tupozrakost, je snížení zrakové ostrosti bez objektivně prokázané anomálie. Terapie (zahrnující okluzi a pleoptiku) je nejvíce efektivní do 5 let věku dítěte, po 10. roce už zpravidla nemůžeme mluvit o pozitivním působení terapie. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

Z výše uvedené kategorizace osob se zrakovým postižením nám vyplývá, že pro potřeby této práce budou za osoby s těžkým zrakovým postižením, a tedy za osoby, které vyžadují významnou úpravu průvodcova výkladu i úpravu interiérů hradu, považovány ty osoby, které jsou nevidomé, těžce slabozraké anebo mají zbytky zraku.

V první kapitole této práce jsme uvedli všeobecně uznávané definice a kategorie osob se zrakovým postižením, zároveň jsme však také zmínili jedinečnost každého návštěvníka. Z toho důvodu nebereme výše uvedené kategorie a definice jako závaznou normu, ale jako rámec, ze kterého vycházíme, a který na základě zkušeností rozšiřujeme.

2 KOMPENZAČNÍ ČINITELE

Povědomí o zrakových obtížích návštěvníka nám samo o sobě nezaručuje efektivní přístup k němu. Při práci s osobou, která má jen omezenou schopnost (případně není schopna vůbec) získávat informace zrakovou cestou, musíme být obeznámeni s možnostmi jiného zprostředkování informací. V této kapitole popíšeme kompenzační činitele, jejichž využitím se osoba se zrakovým postižením snaží nahradit chybějící vizuální vjemy.

Nejen v průběhu vzdělávání, ale i obecně při práci s nevidomou osobou je vhodné poskytnout jí možnost využívat více kompenzačních činitelů (nižších i vyšších) zároveň. Tím zajistíme, že si osoba vytvoří o daném objektu co nejpřesnější představu. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

2.1 Nižší kompenzační činitele

Připravujeme-li prohlídku historického objektu s dostatečným předstihem, poskytuje nám teorie o nižších kompenzačních činitelích širokou škálu možností jejich využití. V následujících odstavcích si uvedeme nejjzákladnější informace o každém ze smyslů, který osoba se zrakovým postižením využívá buď jako náhradu zraku anebo doplněk ke zbytkům zraku.

2.1.1 Hmat

Na prohlídce památkového objektu je hmat klíčový pro poznání jakéhokoliv reliéfního umění. Ani sebelepší slovní popis totiž člověku se zrakovým postižením nevynahradí možnost udělat si vlastní představu fyzickým prozkoumáním.

Hmat se dělí na pasivní, aktivní a instrumentální, přičemž všechny tři formy se mohou uplatňovat ve všech činnostech osob s těžkým zrakovým postižením. Orgánem hmatového vnímání je lidská ruka, v určitých případech i jiné části lidského těla, zejména spodní část chodidla. (Finková, 2011)

Finková, Ludíková a Růžičková (2007, s. 145) uvádí, že „pasivní hmatové vnímání se děje za relativního klidu ruky i vnímaného předmětu a tímto způsobem se získávají základní, prvotní informace, ale často takto nedojde k získání úplného uceleného obrazu“. Finková (2011, s. 27) dodává, že pasivním vnímáním „získáváme celou řadu fyzikálních, prostorových a časových souvislostí“.

Aktivní hmat je přesnější, díky němu získáváme představu o povrchu, struktuře, tvaru a dalších vlastnostech objektu. (Finková, 2011)

Instrumentálním hmatem je myšlen hmat zprostředkovaný, využíváme při něm nějakého nástroje (často se jedná o slepeckou hůl, ale můžeme použít i tužku, bodátko a děti, které ještě neumí používat slepeckou hůl, používají kupříkladu hračku). Přestože tato forma není tak přesná, jako aktivní vyhmatávání, získáváme touto cestou velké množství užitečných informací. (Finková, 2011)

Důležitost hmatu tkví mimo jiné i ve schopnosti seznámit se se specificky upravenou podobou dvojrozměrné informace. Hmat je mimo jiné důležitý také proto, že osobám s těžkým zrakovým postižením umožňuje získat dvojrozměrné informace, jsou-li specificky upraveny. Specifickou úpravou zejména map, plánek a dalších grafických znázornění se zabývá tyflografika, které se ještě budeme věnovat v 5. kapitole. Nejrozličnější knihy, časopisy a podobné texty lze přepsat do Braillova písma. Dle Finkové (2011, s. 51) je Braillov kód „postaven na principu seskupení bodových útvarů vytvářejících logicky uspořádaný systém“. Finková, Ludíková a Růžičková (2007, s. 42) dodávají, že „Braillovo písmo je systém šesti bodů, kdy jednotlivá písmena jsou tvořena vytlačěním kombinací jednoho až pěti bodů“.

Využití hmatu přímo během prohlídky hradu se budeme blíže zabývat v 5. kapitole. Již nyní je ovšem zřejmé, jak neocenitelným kompenzačním činitelem je, ať už při získávání vlastních představ o umění, zejména o sochách a architektuře, nebo při orientaci v prostoru, což je blíže specifikováno ve 3. kapitole této práce.

2.1.2 Sluch

Ve spojitosti se sluchem zřejmě většinu lidí napadne vnímání zvuků, ať už hlasu, hudby, hluku nebo jiných. Tento článek se věnuje i dalším, pro osobu s těžkým zrakovým postižením, nezanedbatelným funkcím sluchu.

Sluch umožňuje vnímání řeči, slouží jako dálkový analyzátor napomáhající při orientaci v prostoru, upozorňuje na nebezpečí a poskytuje estetické prožitky. Opět musíme dodat, že osoby s těžkým zrakovým postižením nezískávají automaticky lepší sluch. Vyšší citlivost na sluchové podněty vzniká až po cíleném metodickém výcviku, který se skládá z rozvoje sluchové paměti, z uvědomělé sluchové pozornosti, z diferenciací důležitých sluchových vjemů a dalších aktivit. (Keblová, 1999)

Při orientaci v prostoru pomocí sluchu můžeme využít přímé zvuky (např. hlasy, kroky, dupot, zvuky vznikající pohybem předmětů, zvuky v přírodě) a ozvěnu (echolokace – zvuk se šíří v podobě vln a odráží se od předmětů, vzniká ozvěna, která může osobě nevidomé při adekvátních podmínkách podat alespoň přibližnou představu o překážkách). (Keblová, 1999)

Mezi faktory, které působí na sluchové vnímání, patří akustika, která se zabývá vznikem a šířením zvuku v různém prostředí. Již výše jsme zmínili pozitiva ozvěny, jenomže stejný jev může sluchové vnímání ovlivnit i negativně. Mluvíme zde o tzv. dozvuku, tedy splnutí zvuku s jeho odrazem od stěny. Ozvěna vzniká nejčastěji v prázdných místnostech, nebo v místnostech s většími plochami nekryté podlahy. Druhým důležitým faktorem negativně ovlivňujícím sluchové vnímání je hluk, který může navíc sluch i nezvratně poškodit. (Keblová, 1999)

Sluchové vnímání závisí na několika faktorech a zvláště v prostorách gotického hradu je musíme mít na zřeteli a vhodně s nimi pracovat. Pro potřeby této práce předpokládáme narušenost pouze zrakového vnímání, zatímco sluchové je v pořádku (jinak by se jednalo o hluchoslepotu, která je natolik specifická, že by vyžadovala detailnější rozpracování).

2.1.3 Chuť a čich

Díky těmto smyslům můžeme rovněž ozvláštnit prohlídku pro intaktní návštěvníky hradu, svědčí o tom i obliba akce *Co vonělo z hradní kuchyně*, při které mohou lidé ochutnat nejrůznější středověká jídla přímo v interiérech Buchlova. Ačkoliv si to uvědomuje málokdo, místnosti provoněné kořením, masem či ovocem působí více životným dojmem.

O čichu a chuti mluvíme také jako o tzv. „chemických smyslech“, a přestože jsou u člověka málo vyvinuté, po ztrátě zraku se stávají nezbytnou součástí získávání informací z okolí. Musíme poukázat na skutečnost, že osoby se zrakovým postižením nemají tyto smysly dokonalejší, ale promyšleným cvičením je možné dosáhnout jejich větší citlivosti a přesnosti. V případě vrozeného zrakového postižení se s výcvikem začíná již v předškolním věku – děti se učí vůně a chutě různých druhů ovoce, zeleniny, květin, koření apod. Nesmíme zapomínat seznámit děti také s nelibými podněty. (Keblová, 1999)

Čichem jsme schopni rozeznat čtyři druhy aromat – sladké, kyselé, spálené a pižmové. Pro osoby se zrakovým postižením má čich velký význam např. v orientaci, v citovém prožívání (které je ovlivněno libostí či nelibostí čichového vjemu). (Keblová 1999)

Keblová (1999, s. 8) uvádí čtyři základní chutě a jejich lokalizaci v ústech:

- „sladko (zejména na špičce jazyka),
- slano (po ploše celého jazyka, ale hlavně v jeho přední části),
- kyselo (na patře a vzadu po stranách jazyka),
- hořko (na patře a vzadu ve středu jazyka)“.

Pokud nabyté znalosti o těchto dvou často podceňovaných smyslech dokážeme správně využít, nabízí se nám množství detailů, jimiž lze ozvláštnit prohlídku hradního interiéru. Sám návštěvník bezesporu pozná, že opustil gotické místnosti, jejichž podlahu tvoří kámen a přesunul se do barokního pokoje s dřevěnými parketami, vůně dřeva je velmi charakteristická a průvodci již pouze stačí využít situace a zmínit se o patrných rozdílech mezi architektonickými slohy, k nimž patří i rozdílné materiály podlahovin.

Rozhodnout, který z výše uvedených nižších kompenzačních činitelů je důležitější, nelze. Vždy záleží na konkrétní situaci, na prostředí a konečně na jedinci samotném. Pro průvodce, či kohokoliv, kdo prohlídku pro osoby s těžkým zrakovým postižením připravuje, je nezbytně nutné počítat se všemi těmito smysly, a pokud to situace umožňuje, je vhodné poskytnout návštěvníkovi se zrakovým postižením možnost využít k poznání exponátu více smyslů.

2.2 Vyšší kompenzační činitelé

Obecně můžeme říct, že kdykoliv rozvíjíme nebo zapojujeme nižší kompenzační smysly, využíváme tím automaticky i vyšší.

Většina současných autorů, zabývajících se speciální pedagogikou, ve svých publikacích zmiňuje výčet vyšších kompenzačních činitelů a shoduje se na následujících: myšlení a řeč, pozornost, fantazie a obrazotvornost, paměť. Na následujících řádcích každý z výše uvedených činitelů stručně představíme.

2.2.1 Myšlení a řeč

Myšlení je poznávací proces, který probíhá mezi jedincem a okolím a je úzce spojený s řečí. Hartl (2015) následně upozorňuje, že myšlení a jazyk spolu souvisí, ale nejsou to totožné pojmy. Myšlení se sice realizuje prostřednictvím jazyka, ale zatímco myšlení samo podléhá zákonům logiky, jazyk a řeč jsou vázány zákony lingvistiky. Myšlení lze dělit na záměrné, bez účasti vůle, a vtíravé, probíhající proti vůli daného jedince.

Řeč můžeme brát jako schopnost člověka vyjádřit pomocí zvuků obsah vědomí nebo také jako využívání verbálních a neverbálních výrazových prostředků. Jazykem pak lze nazvat řeč užívanou konkrétní skupinou osob. (Hartl, 2015)

2.2.2 Pozornost

Hartl (2015, s. 445) definuje pozornost jako „zaměřenost a soustředěnost duševní činnosti na určitý objekt nebo děj“. Plháková (2003) pozornost dělí na bezděčnou, orientovanou

na neobvyklé, výrazné, intenzivní či měnící se podněty; a záměrnou, řízenou vědomě, motivovanou povinností či úkolem. A dále vyjmenovává vlastnosti pozornosti, mezi které patří například selektivita, jinak výběrovost umožňující zaměřit pozornost na významné podněty, koncentrace, jinak také soustředění a distribuce, tedy rozdělení pozornosti mezi více podnětů.

2.2.3 Fantazie a obrazotvornost

Zážitek či vjem, který si jedinec vybaví a klidně i přepracuje, se nazývá představa. Existují představy zrakové, ale i sluchové, hmatové, čichové a jiné. Schopnost člověka vytvářet si představy se pak nazývá představivost. (Hartl, 2015)

Hartl (2015), který klade mezi pojmy představivost, obrazotvornost a fantazie pomyslnou rovnost, pouze upozorňuje, že obrazotvornost je schopnost vytvářet obrazy nebo i představy prakticky využitelné. Naproti tomu fantazie spočívá ve vytváření zcela nových představ, které člověk reálně neprožil. K podobnému rozlišení přistupuje i Plháková (2003), která dodává, že fantazie sice čerpá ze skutečných pamětních představ, ty se ovšem různě kombinují, doplňují, přetváří nebo jsou zasazeny do jiných souvislostí.

2.2.4 Paměť

Paměť je předpokladem pro učení, zároveň umožňuje přijímání, udržení a ožívování vjemů. Lze ji dělit na krátkodobou, která informaci uchová v řádu desítek vteřin, a dlouhodobou, jejíž kapacita je prakticky neomezená. Ne všechny vzpomínky jsou však v paměti uchovávány neomezeně dlouhou dobu a v nezměněném stavu. Časem dochází jednak k distorzi, tedy ke zkreslování vzpomínek, k rekonstrukci, při které jsou útržkovité vzpomínky doplňovány do ucelené podoby, a konečně dochází i k zapomínání. (Plháková, 2003; Hartl, 2015)

Růžičková (2007) ještě v souvislosti se zrakovým postižením uvádí, že je velmi důležité, aby si osoby nevidomé paměť neustále trénovaly, je pro ně totiž důležitá při velké části běžných činností.

V druhé kapitole této práce jsme se seznámili se základním vymezením vyšších kompenzačních činitelů spíše z hlediska psychologie než speciální pedagogiky. Díky získaným informacím si můžeme udělat přesnější představu, jaké kompenzační činitele kromě smyslů osoba se zrakovým postižením využívá k tomu, aby dosáhla co nejpřesnější představy o zkoumaném objektu.

Míru rozvinutí nižších i vyšších kompenzačních činitelů u návštěvníků s těžkým zrakovým postižením nemá průvodce šanci ovlivnit. Stejně tak nelze mluvit o jejich znatelném rozvíjení, uvědomíme-li si výrazné časové omezení prohlídkového okruhu. Vedení hradu, ve spolupráci s průvodcem, však může zrealizovat kvalitní okruh, pokud vše s předstihem promyslí a pečlivě připraví. Jak jsme již uvedli výše, cílem by přitom mělo být poskytnout návštěvníkům se zrakovým postižením možnost využít více kompenzačních činitelů naráz, a ve vhodných případech si i vybrat ten ze smyslů, který je danou osobou preferovanější.

3 PROSTOROVÁ ORIENTACE A SAMOSTATNÝ POHYB OSOB SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Problémy a specifika v prostorové orientaci a samostatném pohybu (POSP) patří mezi významné důsledky nevidomosti, jak už jsme ostatně zmínili v 1. kapitole. Následující stránky nás touto problematikou provedou a podají nám několik praktických rad a podnětů, jak uzpůsobit výklad a prohlídkovou trasu návštěvníkům s těžkým zrakovým postižením.

3.1 Základní vymezení pojmů

Jak uvádí Růžičková a Kroupová (2017), samostatný pohyb je důležitým předpokladem k dosažení co nejvyšší možné míry samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti u osoby se zrakovým postižením, na druhou stranu právě tato schopnost je u uvedených osob zpravidla významně narušena.

Jesenský (in Wiener, 2006, s. 16) definuje orientaci jako „proces získávání a zpracování informací z prostředí za účelem ... plánování a realizace přemísťování se v prostoru“. Navíc dodává, že je důležité mít povědomí o prostoru samotném, tedy o jeho ohraničení a o umístění významných bodů, kterých lze užít jako orientačních. Růžičková a Kroupová (2017, s. 21; dle Wienera, 1998, 2006) pak rozlišují orientační bod a orientační znak. Orientační znak jsou jevy, které „zvyšují subjektivní jistotu osoby se zrakovým postižením při pohybu na trase a přispívají k vytvoření představy o okolním prostředí, čímž pomáhají určit vlastní stanoviště jedince“. Oproti tomu orientační bod je takový prvek trasy, který lze snadno najít, a který se významně odlišuje od charakteru okolního prostředí.

Orientaci lze rozdělit na mikroorientaci, omezenou velikostí jednoručního i obouručního hmatového pole, a makroorientaci, vztahující se na celý prostor, který zpravidla přesahuje jednoruční a obouruční hmatové pole. (Růžičková a Kroupová, 2017; dle Jesenského, 1988)

U osob nevidomých nebo se zbytky zraku je vhodné cíleně provádět nácvik prostorové orientace a samostatného pohybu, což pochopitelně časově omezený prohlídkový okruh neumožňuje. Průvodci nezbývá než co nejpřesněji popsat trasu, kterou bude s návštěvníky s těžkým zrakovým postižením procházet, důrazně varovat před nebezpečnými úseky a v případě nutnosti adekvátním způsobem dopomoci náročnější překážku překonat.

3.2 Prvky prostorové orientace a samostatného pohybu

Kromě orientace za pomoci bílé hole má osoba se zrakovým postižením zpravidla nacvičené i jiné způsoby přemísťování se v prostoru, kterým se odborně říká prvky

prostorové orientace a samostatného pohybu. V odborné literatuře (Růžičková a Kroupová, 2017; Wiener, 2006) je běžné dělení těchto prvků na samostatnou chůzi bez užití pomůcek, chůzi s vidícím průvodcem a rozvoj pohybově orientačních schopností. V následujících článcích se krátce zmíníme o všech třech oblastech z hlediska pohybu po hradě. Vyjmenujeme si prvky, se kterými by se průvodce mohl na prohlídce setkat anebo které by mohl cíleně využít pro bezpečnější překonání obzvláště náročného úseku prohlídkové trasy.

3.2.1 Samostatná chůze bez vidícího průvodce

Z oblasti samostatné chůze bez vidícího průvodce se na prohlídce rozhodně setkáme s bezpečnostním držením, které by měl ovládat každý člověk s těžkým zrakovým postižením.

Růžičková a Kroupová (2017, s. 23 a 24) píše, že se nejčastěji kombinuje horní bezpečnostní držení, které chrání hlavu, s dolním, které chrání měkké části břicha. U obou typů bezpečnostního držení využívá osoba se zrakovým postižením pouze horní končetiny. Při horním bezpečnostním držení „ohneme ruku v lokti a umístíme ji před obličej ve vzdálenosti přibližně na šířku dlaně, a to dlaní směrem ven“. V případě dolního bezpečnostního držení „ruku opět ohneme v lokti s dlaní směřující tentokrát směrem k břichu, vzdálenost mezi dlaní a břichem je opět na šířku dlaně, dlaň a diagonálně umístěná paže tak chrání oblast břicha“.

K užívání bezpečnostního držení zpravidla vyzývat nemusíme, ale můžeme jej využít kupříkladu při přechodu do následující místnosti skrz otvor vytvořený v silném zdivu. Zde nehrozí poranění břicha, ale je-li nižší rám dveří, existuje riziko zranění v oblasti hlavy či obličeje. Návštěvníky se zrakovým postižením proto můžeme vyzvat, aby se jednou rukou zlehka opírali o stěnu a druhou si chránili hlavu.

3.2.2 Chůze s vidícím průvodcem

Abychom předešli nejasnostem, musíme zmínit, že v následujícím odstavci „vidící průvodce“ neznamená totéž, co „průvodce“. Zatímco „průvodce“ je zaměstnanec historické památky, „vidící průvodce“ je doprovod osoby se zrakovým postižením.

Vidící průvodce informuje osobu se zrakovým postižením o důležitých bodech, které mívá, stará se o její bezpečnost při zdolání trasy, a hlavně také o překonání trasy samotné. Při takovémto způsobu chůze je nutné pamatovat hned na několik zásad – vidící průvodce jde vždy první a částečně zakrývá osobu se zrakovým postižením, popis prostředí a pokyny by měly být pochopitelné a měly by vyhovovat požadavkům oběma, vede-li vidící průvodce více osob se zrakovým postižením v tzv. tandemu, rychlost pohybu se vždy musí přizpůsobit nejpomalejšímu ze skupiny. (Růžičková a Kroupová, 2017)

Růžičková a Kroupová (2017) ještě zmiňují několik typů úchopu: za rameno, nad loktem, za dlaň, za hřbet ruky apod. – výběr závisí čistě na člověku se zrakovým postižením, vždy je však důležité, aby se držela osoba se zrakovým postižením svého průvodce, nikoliv naopak.

Při chůzi do i ze schodů jde vidící průvodce vždy o schod napřed, upozorňuje na první a poslední schod. Neuvádí pouze informaci o počtu, pokud ji zná, ale i to, zda vede schodiště nahoru nebo dolů. (Růžičková a Kroupová, 2017)

Růžičková a Kroupová (2017) vysvětlují, jak postupovat při průchodu zúženým prostorem. Osoba se zrakovým postižením se dostane přímo za vidícího průvodce, přičemž je potřeba vytvořit mezi nimi větší prostor – osoba se zrakovým postižením se chytne zápěstí ruky, kterou vidící průvodce natáhl za sebe.

Slowík (2010) nakonec ještě radí, že v případě vedení stačí osobu se zrakovým postižením upozornit na nerovnost, až když se k ní sám dostane – skutečnost, že člověk nevidomý jde kousek za vidícím průvodcem, mu poskytne dostatek času na zareagování.

Není podmínkou, že skupina osob se zrakovým postižením s sebou musí mít adekvátní počet vidících průvodců, proto by se hradní průvodce měl připravit i na možnost, že on sám se stane vidícím průvodcem a kupříkladu již zmíněné tzv. tandemové vedení bude muset sám realizovat. Z toho důvodu předchozí odstavce obsahovaly také zmínky o nejčastějších náročných situacích, které je třeba na trase zvládnout.

3.2.3 Pohybově orientační schopnosti

V tomto článku si uvedeme sérii schopností, které by si měl jedinec se zrakovým postižením celý život průběžně procvičovat a tím lépe zafixovat. Nicméně je už otázkou individuality, do jaké míry se komu podaří danou schopnost rozvinout. Průvodce by tedy tento článek neměl brát jako výčet úkonů, které může od návštěvníků se zrakovým postižením se samozřejmostí očekávat, ale spíše jako různé možnosti popisu interiéru hradu.

Růžičková a Kroupová (2017) popisují celou řadu schopností, na kterých by měl jedinec se zrakovým postižením ideálně celoživotně pracovat. Radí k nim chůzi v přímém směru bez vodící linie, po schodišti, odhad vzdálenosti či úhlů, schopnost uvědomit si zakřivení a sklon dráhy. Následně zmiňují i rozvoj smyslů, zejména hmatu a sluchu, u kterého kladou důraz na sluchovou diferenciaci, tedy sluchové rozlišování.

V tomto článku jsme zmínili alespoň výčet schopností, o které se může průvodce při organizování prohlídky teoreticky opřít. Do jaké míry se je však rozhodne využít už záleží na něm samotném, na jeho schopnosti taktně pozorovat okolí a správně vyhodnotit situaci.

Na předchozích řádcích nebylo naším cílem popsat úplné spektrum prvků prostorové orientace, ale pouze ty, jejichž použití je, v náročných a pro většinu návštěvníků neznámých podmínkách středověkého hradu, nejvhodnější. Zájemce o více prvků prostorové orientace a samostatného pohybu odkazujeme na publikaci *Pohled na samostatný pohyb a prostorovou orientaci osob se zrakovým postižením*.

3.3 Pomůcky usnadňující prostorovou orientaci

I člověk, který o speciálněpedagogické problematice či o postižení mnoho neví, si zpravidla dokáže spojit bílou hůl s osobou nevidomou. Tento článek nevěnujeme pouze této, řekněme, základní pomůcce, ale i některým dalším, které rovněž uživateli usnadňují POSP. S ohledem na téma této práce není nutné detailně popisovat práci s těmito pomůckami, přece jen, osoba, která si je na prohlídku přinese, s nimi pravděpodobně pracuje již nějakou dobu, má v jejich používání cvik a rozhodně neočekává od průvodce, že jí bude radit, postačí proto každou pomůcku jen ve zkratce představit.

Bílá hůl je symbolem osob se zrakovým postižením již od roku 1930, kromě toho je však také orientační, ochrannou, informativní a částečně i opěrnou pomůckou. Vždy je složena ze tří částí: z dřevěné či plastové rukojeti, dlouhého hliníkového případně kompozitního těla a silikonové nebo plastové koncovky. Bílou hůl můžeme dělit dle délky na krátkou, která má standardizovanou délku 90 cm a osoba se zrakovým postižením ji využívá ve známém prostředí nebo při chůzi s vidícím průvodcem či vodícím psem, a dlouhou, jejíž délka souvisí s výškou uživatele, dosahuje ke spodní části hrudní kosti. (Růžičková a Kroupová, 2017)

Osobám se zrakovým postižením mohou při orientaci významně pomoci architektonické úpravy prostředí, jako jsou vodící linie přirozené³ a umělé⁴, varovné pásy⁵ využívané v exteriérech a popisky a vodící linie na zdech uvnitř budov. V interiérech mohou být přínosné i kontrastní barvy, například v případě kliky a dveří nebo zárubně a stěn. (Růžičková a Kroupová, 2017)

Růžičková a Kroupová (2017) vyzdvihují význam orientačních plánek a map, které mohou pomoci při vytváření představy o novém prostředí či prostoru. Plánek lze jednoduše

³ přirozená vodící linie může být dle vyhlášky č. 398/2009 Sb. například stěna domu nebo obrubník trávníku vyšší než 60 mm

⁴ umělou vodící linii nařizuje vyhláška č. 398/2009 Sb. použít tam, kde byla přirozená vodící linie přerušena na více jak 8000 mm nebo tam, kde přirozená vodící linie neexistuje, kupříkladu na nástupišti metra

⁵ varovný pás je podle vyhlášky č. 398/2009 Sb. umělá vodící linie, která ohraničuje nebezpečné nebo nepřístupné místo, jako příklad lze uvést hranici vstupu na přechod nebo železniční přejezd, okraj nástupiště tramvajové zastávky nebo třeba konec veřejnosti přístupné části nástupiště kolejové dopravy

a prakticky bez nákladů nakreslit do dlaně či vyrýt na měkkou tyflografickou fólii, mapu lze vytlačit do plastu či vytisknout na 3D tiskárně.

Klasickou pomůckou je rovněž vodící pes. Růžičková a Kroupová (2017) vyjmenovaly několik plemen vhodných k výcviku, mezi nimi byli kupříkladu labradorský retrívr, zlatý retrívr, labradoodle, ale i německý ovčák. Přítomnost psů na hradě většinou nebývá žádoucí, ale vodící psi pochopitelně představují výjimku.

Již nyní existuje nepřeberné množství pomůcek a technické obory stále pracují na jejich zdokonalení, případně realizují zcela nové návrhy. Předchozí řádky jsme věnovali pouze nepatrnému množství pomůcek, do kterých sice technické obory příliš nezasahuje, ale u kterých je největší pravděpodobnost, že se s nimi průvodce na okruhu pro osoby s těžkým zrakovým postižením setká.

Nyní již známe teoretické základy k problematice POSP, v této kapitole jsme si uvedli i některé konkrétní příklady jejich využití v prostředí středověkého hradu, ale byla to pouze minoritní část, zbytek příkladů týkajících se přímo tématu práce obsahuje 6. kapitola.

4 KOMUNIKACE S OSOBAMI S TĚŽKÝM ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Jak jsme již v úvodu zmínili, průvodce před samotným okruhem často pochybuje o vlastní schopnosti komunikovat s návštěvníkem se zrakovým postižením, zejména s návštěvníkem nevidomým. Obává se, že nevědomky řekne něco nevhodného či urážlivého. Je pochopitelné, že i v komunikaci se objevuje velká míra individuality, v této kapitole se proto zaměříme alespoň na obecné zásady komunikace s osobami se zrakovým postižením, které by mohly problematiku usnadnit těm průvodcům, kteří nemají žádné osobní zkušenosti.

4.1 Obecná doporučení

V odborné literatuře bývá poměrně běžné, že co autor, to názor, avšak v této problematice se Slowík (2010), Růžičková (2008) i webové stránky Sjedenocené organizace nevidomých a slabozrakých (dále jen SONS) víceméně shodují na několika zásadách pro komunikaci s osobou s těžkým zrakovým postižením:

- komunikační iniciativa většinou pochází od nás,
- při kontaktu bychom se měli chovat přirozeně,
- měli bychom se vyvarovat projevům soucitu,
- osobu se zrakovým postižením bychom neměli podceňovat, ani jí pomoc nutit,
- na pomoci bychom se měli s osobou se zrakovým postižením nejprve domluvit,
- při komunikaci bychom měli dbát na akusticky vhodné prostředí bez zbytečného hluku,
- spíše než na mimiku a gesta bychom se měli spoléhat na modulaci a zabarvení hlasu,
- měli bychom mluvit na osobu se zrakovým postižením, nikoliv na její intaktní doprovod.

Mezi laickou veřejností je poměrně zakořeněný mylný názor, že člověk nevidomý není schopen vnímat žádné zrakové vjemy. Již v první kapitole této práce jsme si uvedli stupně slepoty, z nichž jasně vyplývá, že například někteří jedinci jsou schopni rozeznávat světlo a tmou nebo dokáží rozeznat, odkud světlo přichází. Stejným mýtem je také tvrzení, že osoby se zrakovým postižením vůbec nedokážou vnímat barvy. Opět bychom se mohli odkázat na první kapitolu, z níž jasně vyplývá, že ne každý typ zrakového postižení nutně musí ovlivňovat také barvocit. Proto bychom se při popisování prostředí neměli vyhýbat ani jeho barevnosti a pestrosti. Zakázaná rovněž nejsou slovní spojení jako „prohlédneme si“ nebo „uvidíme se

zítra“, která lidé nevidomí často sami používají. Čemu bychom se naopak měli vyvarovat, jsou slova „tady“ nebo „tamhle“, která nemají vypovídací hodnotu. Tato a podobná slova je vhodné nahradit pojmy nalevo a napravo. (Slowík, 2010)

Z výše uvedených zásad nám jasně vyplývá, že zpravidla stačí pamatovat na slušné vychování, a že největší chybou je nezeptat se, a rozhodovat za osobu se zrakovým postižením.

4.2 Komunikace s osobami nevidomými

V tomto článku se zaměříme na více či méně zjevná specifika komunikace s osobami nevidomými. Většinu by si pravděpodobně laická veřejnost dokázala domyslet, ale není na škodu je takto v souhrnu uvést.

Navazujeme-li kontakt s člověkem nevidomým, je potřeba jej nejprve oslovit a až poté krátce, lehce upozornit dotekem, nikdy přitom nepostupujeme obráceně, abychom dotyčného nevylekali. Abychom zabránili nedorozumění, měli bychom se jedinci představit, tím mu velmi zjednodušíme jinak složitou identifikaci osoby pouze podle hlasu. I na svůj odchod je pak vhodné člověka nevidomého upozornit. (Slowík, 2010)

Ačkoliv nás dotyčný nevidí, měli bychom k němu stát čelem, zpravidla má totiž dobře vytrénovaný sluch a pozná nejen to, zda jsme nervózní, nesoustředění, nebo že se naopak usmíváme, ale i to, jestli se při rozhovoru otáčíme jiným směrem. Rozhovor by se měl konat v co nejtěšším možném prostředí, každý nadbytečný zvuk působí mimořádně rušivě a mohl by nevidomé osobě významně ztížit pochopení sdělení. (Slowík, 2010)

Při komunikaci s osobou s těžkým zrakovým postižením, nejčastěji právě s osobou nevidomou, bychom měli počítat i s výskytem verbalismů⁶. Nejběžnější jsou v dětském věku a s přibývajícím zkušenostmi verbalismů ubývá, nicméně ani u dospělého člověka nelze zcela vyloučit jejich přítomnost. Do rozpaků by nás neměla uvést ani možná absence mimiky na straně některých osob nevidomých, s čímž souvisí skutečnost, že tyto osoby neregistrují naši mimiku, a dokonce ani gesta. (Slowík, 2010)

Přirozeně se ještě nabízí možnost vymezit odlišnosti v komunikaci u osob nevidomých od narození nebo od raného věku od osob, které se staly nevidomými až později. Zamysleme se ale nad situací na prohlídce hradu. Málokdy je čas popovídat si s návštěvníky delší dobu a nepředpokládáme, že první otázkou, kterou bychom položili člověku nevidomému, bychom

⁶ verbalismus definují Kroupová a kol. (2016, s. 90) jako „neadekvátní užití pojmu bez přesné znalosti významu“ nebo nevhodné užití pojmu vzhledem k situaci

se doptávali na dobu, kdy k postižení došlo. Proto již ani v této kapitole nebudeme zacházet do větších podrobností.

4.3 Komunikace s osobami slabozrakými

Zatímco nesnáze v komunikaci s osobami nevidomými si dokáže představit téměř kdokoli, problémy osob slabozrakých nejsou vždy tak patrné. Proto je kladen důraz rovněž na tento článek, ve které jsou zmíněny alespoň nejčastější obtíže.

Rovněž osobu slabozrakou je vhodné na zahájení rozhovoru upozornit lehkým dotekem, jednak tak získá jistotu, že hovoříme právě s ní, a také získá přesnější představu o naší pozici. (Slowík, 2010)

S člověkem slabozrakým je při komunikaci nutné snažit se udržet oční kontakt, i když je u některých osob narušován kupříkladu projevy nystagmu, natáčením, popřípadě nakláněním hlavy za účelem získání vhodnějšího zorného úhlu. (Růžičková, 2008)

Slowík (2010) dále upozorňuje na nutnost využívání zásad zrakové hygieny, tedy abychom při komunikaci dbali na vhodnou intenzitu osvětlení, aby světlo dopadalo na náš obličej, čímž zabráníme oslnění člověka slabozrakého a poskytneme mu možnost lépe sledovat naši mimiku. Nakonec ještě upozorňuje na skutečnost, že lidem slabozrakým zabírá práce na blízko i orientace více času, to ovšem automaticky neznamená, že potřebují pomoc.

Na osobu slabozrakou lze vztáhnout jedno z obecných doporučení, které říká, že osobě se zrakovým postižením bychom měli pomáhat přirozeně a neměli bychom ji zbytečně podceňovat.

Popsat obecné zásady je však mimořádně obtížné. Již bylo naznačeno, že každý se projevuje svým vlastním jedinečným způsobem, a bylo by tomu tak i za předpokladu, že bychom všichni mluvili stejným jazykem. Nelze proto vytvořit ucelený soubor zásad, který by platil bez výjimky na každého jedince se zrakovým postižením. Ať už tedy osobu se zrakovým postižením potkáme kdekoli, neměli bychom zapomínat, že před námi stojí především člověk.

5 VNÍMÁNÍ UMĚNÍ OSOBAMI S TĚŽKÝM ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Umění je bezesporu nedílnou součástí prohlídky prakticky jakékoli kulturní památky. Stejně tak ale není sporu o tom, že zvláště některé druhy umění jsou pro osoby s těžkým zrakovým postižením velmi těžce uchopitelné. V této kapitole se pokusíme nahlédnout do velmi důležitého, ale současně bohužel i ne zcela probádaného prostoru, který nám snad alespoň trochu umožní pochopit problematiku vnímání umění osobami se zrakovým postižením.

5.1 Definice vnímání a poznávání

Vnímání a poznávání patří spíše do oboru psychologie, následující řádky jsou proto pouze stručným vhladem do psychologické terminologie a teoretickým základem pro článek 5.2.

Vnímání neboli percepce je proces, díky kterému získává osoba informace o okolí i o vlastním vnitřním světě, a to za pomoci smyslů a s nimi souvisejícími centry v mozku. (Kroupová a kol., 2016)

Hartl (2015, s. 673) definuje vnímání v současném pojetí jako „odrážení reality prostřednictvím smyslových orgánů“ a upozorňuje, že vnímání je závislé kupříkladu na emocích, hodnotách, očekávání nebo i na dosavadních zkušenostech jedince. Ve svém Psychologickém slovníku Hartl dále definoval různé typy vnímání, kupříkladu:

- vnímání pohybu, jež nevyužívá pouze zraku, ale i sluchu a hmatu,
- vnímání prostoru, které je pochopitelně z velké části závislé na zraku, ale například pomocí sluchu dokáže jedinec vyhodnotit akustickou odezvu,
- vnímání času se pojí s odhadem trvání nejrůznějších dějů či událostí, není vrozené a je značně subjektivní,
- vnímání smyslové, které využívá smysly pro přijímání a zpracování podnětů,
- dále i vnímání hloubky, rytmu, barev, vnímání mimosmyslové, sociální a mnohé další.

Poznávání probíhá prostřednictvím vnímání, paměti, myšlení i emocí. Ve vědomí si vytváříme více či méně přesné obrazy okolí. Poznání může být diskurzivní, tedy racionální, opírající se o logický úsudek nebo naopak bezprostřední, tedy intuitivní, zprostředkované vštěním, vcítěním apod. Zvláštním typem bezprostředního poznávání je pak poznávání smyslové opírající se o „působení podnětů na smyslové orgány“. (Hartl, 2015, s. 445)

Díky heslům z Psychologického slovníku si již pod pojmem vnímání, a s ním souvisejícím pojmem poznávání, dokážeme představit něco určitějšího. Pro potřeby této práce jsou výše uvedené informace dostačující, v případě zájmu však doporučujeme nahlédnout do nejrůznějších psychologických publikací věnujících se problematice vnímání.

5.2 Vnímání umění osobami se zrakovým postižením

Musíme se smířit s tím, že některá umění lze vnímat pouze zrakem a výhradně pro tento způsob vnímání byla také vytvořena (příkladem může být malba, jakožto i další dvojrozměrná umění, a dále balet, či obecněji tanec, je-li prezentován jinou osobou). Z toho však vyplývá, že jiné druhy umění lze poznat i beze zraku (typickým příkladem je hudba). (Smýkal, 1967) Na následujících řádcích se budeme zabývat pouze takovým uměním, které lze přímo vztáhnout k prohlídce hradu.

Nejhůře uchopitelné je pro osoby nevidomé dvojrozměrné umění, protože zde zrak adekvátně nenahradíme žádným jiným smyslem a popis intaktního člověka vytvoří jen velmi přibližnou a často dosti zkreslenou představu. (Smýkal, 1967)

Nápomocným oborem v této problematice je tyflografika, která používá reliéfní čáry a nízké reliéfní plochy pro zobrazení dvojrozměrných prací. Ludíková, Finková a Růžičková (2007, s. 139) dodávají: „Způsob, kdy se informace předává nonverbálně, převážně reliéfními grafickými prostředky, a je vnímána hmatem, se označuje pojmem haptizace.“. Autorky dále uvádí, že haptizace nevyklučuje ani využití zbytků zraku – je-li materiál vhodně barevně vytvořený. Tyflografika, nejen že alespoň do určité míry zprostředkovává osobám nevidomým běžné grafické znázornění, ale také nabízí lidem s těžkým zrakovým postižením možnost umělecké seberealizace. (Finková, Ludíková a Růžičková, 2007)

Bohužel nelze říci, že by hmat mohl plnohodnotně zastoupit zrak, pro člověka nevidomého tak není jednoduché vnímat ani trojrozměrné umění (sochy, architektura). Odlišností mezi zrakovým a hmatovým vnímáním je celá řada, už jen poznávací procesy se významným způsobem liší – zatímco u zpracování zrakovou cestou probíhá analýza (od celku se postupně dostáváme k detailům), u hmatové cesty mluvíme o syntéze (na základě znalosti co největšího množství detailů si můžeme udělat jistou představu o celku). Je zřejmé, že syntéza je mnohem více závislá na paměti a představivosti, z toho důvodu může být výsledná představa oproti realitě značně zkreslená. (Smýkal, 1967)

Při rozšiřování možností hmatového vnímání velmi záleží na druhu exponátu, zejména na jeho stáří. Pokud památkový objekt disponuje replikou vzácného a starého

předmětu, není zpravidla problém tuto kopii poskytnout osobám nevidomým k prozkoumání hmatem. Naopak, za předpokladu, že replika neexistuje, je složitější se k dílu dostat, protože je obvykle ukryto ve vitríně. Jedná-li se ovšem o dílo pro památku stěžejní, lze přistoupit k vytvoření jeho, tvarem odpovídající, kopie. Důležitým aspektem kopie je jednak materiál, z něhož je vytvořena, jako příjemný materiál se jeví dřevo, kámen, sklo a kov, mezi osobami nevidomými jsou pak méně preferované drsné materiály či sádra a lamináty. Další důležitou vlastností kopie uměleckého díla je její autentičnost, tedy aby co nejvěrněji reflektovala váhu díla, charakter povrchu apod. (Halada, 2012)

Jedinou cestou, jak může člověk nevidomý poznávat architekturu, je vytvoření haptického modelu. Zde však narážíme na nezanedbatelnou obtíž – osoba nevidomá si musí umět přetvořit model do reálné velikosti. (Smýkal, 1967)

Uvědomíme-li si těžkosti, které osoba nevidomá zažívá při poznávání výše zmíněných druhů umění, asi nás příliš nepřekvapí, že první umělecký zážitek má většina osob s vrozenou slepotou při setkání s hudbou. (Smýkal, 1967)

V tomto článku jsme si definovali, jak osoba nevidomá vnímá umění, s nímž se může setkat na prohlídce historické památky, dozvěděli jsme se také o limitech vnímání a okrajově jsme nastínili doporučení pro průvodce, co mít na paměti při realizaci okruhu.

Kapitola 5 zajisté obsahovala celou řadu informací, které jsou známé i širší laické veřejnosti, není ovšem od věci mít ucelený soubor těchto poznatků. Při přípravě na prohlídku je vhodné si onen soubor pročíst a zamyslet se nad jeho praktickým významem pro prohlídkový okruh.

6 POSTUP PRO ZPŘÍSTUPNĚNÍ KULTURNÍ PAMÁTKY OSOBÁM S TĚŽKÝM ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Při přípravě prohlídky bychom měli mít na paměti alespoň části strategie, kterou vydala Rada Evropy (Council of Europe, 2017), které hovoří kupříkladu o rovnosti, důstojnosti a rovných příležitostech pro osoby se zdravotním postižením. Dokument požaduje zajištění nezávislosti, svobody volby a plné a efektivní zapojení do všech sfér společnosti. Velmi cennou myšlenkou je doporučení, že prostředí by mělo být rovnocenné, nediskriminující a přístupné všem. Zpřístupnění památek osobám se zdravotním postižením je téma velmi aktuální a diskutované nejen v zahraničí, ale také v České republice. Dokladem toho může být kupříkladu Memorandum o spolupráci, které uzavřeli Národní památkový ústav (NPÚ) s Národní radou osob se zdravotním postižením České republiky.

Pravděpodobně není sporu o tom, že učinit středověký hrad, jehož jádro není ani elektrifikováno, přístupný všem, není zrovna jednoduché a není to ani tématem této práce. Tato kapitola se proto věnuje nejefektivnějším zásadám zpřístupnění hradu Buchlova osobám definovaným v první kapitole, tedy osobám s těžkým zrakovým postižením.

Prohlídkový okruh pro osoby se zrakovým postižením ovšem na Buchlově není žádnou novinkou. Už v roce 2016 proběhla akce s názvem *Smyslů plný hrad*, které se zúčastnilo na 200 osob nevidomých nebo slabozrakých. Také další objekty ve správě NPÚ vychází návštěvníkům se zrakovým postižením vstříc a vytváří pro ně haptické modely. Disponuje jimi například všech 12 památek, zařazených na seznam světového dědictví UNESCO.

6.1 Kulturní památka a národní kulturní památka

Než se zaměříme na samotný postup zpřístupnění konkrétní kulturní památky osobám s těžkým zrakovým postižením, obecně si vymezíme pojmy kulturní památka a národní kulturní památka dle aktuální legislativy České republiky.

Zákon č. 20/1987 Sb. považuje za kulturní památku nemovité či movité věci, „které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické“ nebo „které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem“. (§2, odst. 1).

Národními kulturními památkami lze nazývat ty kulturní památky, „které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa“ (Zákon č. 20/1987, §4, odst. 1).

Dle Goryczkové (in Kuča, 2013) má velká většina památek spravovaných NPÚ status národní kulturní památky. Od roku 2002 k nim patří i hrad Buchlov s kaplí svaté Barbory (Nařízení vlády č. 132/2001 Sb.).

Ať už se na památku vztahuje jakýkoliv stupeň ochrany, vždy bychom měli mít při plánování a realizování prohlídky na paměti bezpečnost návštěvníků na jedné straně a ochranu inventáře památky na straně druhé, jak se také můžeme dočíst v zákoně č. 122/2000 Sb.

6.2 Příprava prohlídky

V tomto článku se budeme věnovat všemu, co by měl průvodce před okruhem určeným osobám s těžkým zrakovým postižením zajistit, v některých případech se již dané skutečnosti někdo věnoval před ním, jako ukázkový příklad lze zmínit tvorbu haptického modelu anebo úpravu běžného průvodcovského textu, nicméně stále je vhodné si alespoň ověřit kvalitu zpracování.

Bez ohledu na kvalitu již zpracovaných materiálů, které dostane průvodce k dispozici, by si měl sám chystanou prohlídkovou trasu projít a uvědomit si ji z hlediska osob se zrakovým postižením. Přestože totiž následující stránky obsahují velké množství podnětů, kterých lze na prohlídce využít, každý průvodce může významným způsobem přispět vlastními nápady a zasadit se tak o to, že každá prohlídka bude unikátní, i když se bude držet jednoho scénáře.

6.2.1 Bezpečnost a zajímavost prohlídkové trasy

Jedním z prvních kroků průvodce, pokud již tento krok nikdo nerealizoval dříve, by mělo být spočítání schodů, změření výšky profilů dveří a uvědomění si výrazných nerovností terénu. Pokud není v silách průvodce tyto nerovnosti odstranit, rozhodně by o nich měl mít přehled a návštěvníky se zrakovým postižením na ně ve vhodné chvíli upozornit. Při procházení hradu se průvodce může rovnou zaměřit i na hmatově zajímavé detaily nábytku, architektury, nádobí apod. a na charakter místnosti, tedy na teplotu, akustiku, temnost nebo naopak prosvětlenost.

Problematice přípravy okruhu pro osoby s těžkým zrakovým postižením se již někteří autoři věnovali. V tomto článku shrneme jejich nejdůležitější a nejvyužitelnější poznatky.

Při přípravě prohlídky pro osoby nevidomé je třeba co nejlépe vyhovět požadavkům, které vychází z obecných charakteristik zrakového postižení:

- již zmíněná bezpečnost prostředí,

- dále dostatek světla v případě osob slabozrakých,
- adekvátní, tedy pokojová, teplota důležitá pro citlivost hmatového vnímání,
- eliminování hluku a jiných rušivých zvukových podnětů.

(Havlůjová, Hudec, Jordánová, Indrová a kol., 2015)

Návštěvníkům s těžkým zrakovým postižením je vhodné zprostředkovat kontakt s popisovanými exponáty, nicméně i zde existují různá omezení a doporučení. Kupříkladu předměty, které jsou nebezpečné nebo hapticky škodlivé, by do prohlídky pro návštěvníky se zrakovým postižením neměly být zařazené. Nejvhodnější je se o všem poradit se správcem či správkyňou depozitáře. (Havlůjová, Hudec, Jordánová, Indrová a kol., 2015)

Dalším velmi cenným doporučením je pravidlo nezahltit návštěvníky. Stejně, jako je pro všechny návštěvníky náročné naslouchat dlouhému výkladu plnému jmen a letopočtů, je pro návštěvníka s těžkým zrakovým postižením náročné vnímat velké množství hmatových detailů. V každé místnosti je proto vhodné vybrat určitý okruh předmětů, které souvisí přímo s výkladem i se sebou navzájem, a které nabídnou návštěvníkovi adekvátní představu o hradě. (Kubů, Kadlec, Faměrová, Holub, Wagner, 2014)

Těsně předtím, než se průvodce vypraví se skupinou do hradu, i jiné kulturní památky, by měl na trase odstranit všechny provazy, které běžně oddělují exponáty od návštěvníků. Měl by zajistit důkladné vyčištění ploch a exponátů, pochopitelně odborným způsobem, a pak na samotný okruh by si s sebou měl pro jistotu vzít vlhčené ubrousky na očištění rukou. Dále by si měl průvodce s předstihem připravit doprovodné aktivity, například vytvořit výstavu středověkého koření, instalovat do vhodného pokoje ukázkou dobových šatů nebo si připravit zvukové nahrávky a ověřit funkčnost jejich přehrávání.

6.2.2 Úprava průvodcovského textu

Na úvod článku o průvodcovském textu uvedeme jednu radu, pravděpodobně nejdůležitější radu celé tohoto článku. Ať už je průvodce nucen svůj výklad upravit v jakékoliv míře, nesmí zapomínat na autentičnost projevu; pokud bude ve své řeči přirozený a nebude se násilně vyhýbat větám typu „prohlédněte si“, bude prohlídka příjemnější i pro samotné návštěvníky a různé drobné chyby pak nebudou tak patrné.

Průvodcovský text z hlediska obsahu sdělení není potřeba významně upravovat. Pouze je vhodné prohlídku doplnit i o tzv. popisný výklad, tedy „výklad přibližující to, co běžný vidící návštěvník vidí a nevidomý potřebuje popsat“. (Kubů, Kadlec, Faměrová, Holub, Wagner, s. 74, 2014)

Na hradě Buchlově se již úpravou textu zabývala pracovnice péče o depozitáře Libuše Mikulová, průvodce má tedy přehledně vytvořenou osnovu, kterou může v případě zájmu doplnit o vlastní nápady a vylepšení. Za vhodné doplnění a ozvláštnění prohlídky lze považovat otázky zkoumající míru orientace návštěvníků v historickém kontextu a týkající se zajímavostí na památce. Konkrétní znění otázek uvedeme v článku 6. 3.

6.2.3 Haptický model objektu

Jak jsme již zmínili na začátku 6. kapitoly, haptickými modely disponují některé památky ve správě NPÚ, mezi nimi i hrad Buchlov. V tomto článku zmíníme pohled zahraniční literatury na haptické modely doplněný o radu z literatury vydané a používané na našem území.

Nedávný rozvoj technologií 3D tiskáren a nízká cena výsledných produktů nabízí spoustu nových možností. Například ve vzdělávání díky této technologii mohou vznikat nejrůznější taktilní materiály pro žáky se zrakovým postižením. Využití modelů je pak bezpochyby přínosné v oblasti kulturního dědictví. Nároky na modely vyhovující taktilnímu zkoumání osobami se zrakovým postižením jsou však dosti rozdílné oproti těm, které jsou vyhovující pro intaktní populaci. Osoby se zrakovým postižením na modelu zpravidla neocení barvy, nejdůležitější je, aby jej mohly prozkoumat svými prsty a mozkovou senzitivitou. (Scianna, A. and Di Filippo, F., 2019)

Kromě modelů architektury či sochařské výzdoby lze vytvářet i taktilní plány a trojrozměrné půdorysy. Je však nutné si uvědomit, že ani sebelepší model se nevyrovná kontaktu přímo s historickým exponátem. (Havlůjová, Hudec, Jordánová, Indrová a kol., 2015)

Zejména z předchozího odstavce nám vyplývá, že není naším cílem nahradit haptickými modely každý exponát. Modely se hodí nejvíce v případech, kdy je zobrazovaný předmět příliš velký (celá stavba, socha v nadživotní velikosti), je umístěný příliš vysoko (žebrová klenba, štuková výzdoba, socha) anebo je nebezpečný, případně hmatovým zkoumáním hrozí jeho poničení. Buchlov návštěvníkům s těžkým zrakovým postižením nabízí haptický model a trojrozměrný půdorys, na jejichž výrobě se podílel především Mgr. Petr Hudec.

6.3 Organizace prohlídky průvodcem

Nebudeme zastírat, že prohlídka určená osobám s těžkým zrakovým postižením je pro průvodce náročnější. Kromě vlastního historického výkladu a nejnütnějších organizačních pokynů musí navíc zařadit i doplňující informace týkající se terénu (jak již bylo ostatně zmíněno). Průvodce navíc ještě neustále pozoruje návštěvníky, jednak aby odvrátil potenciální nebezpečí zranění a rovněž aby zabránil případné nevhodné manipulaci s exponáty. A pro větší

atraktivitu okruhu zařazuje i otázky a úkoly. Cílem otázek a úkolů není jenom udělat prohlídku zajímavější, ale i ověřit si znalosti návštěvníků a v případě potřeby upravit množství poskytovaných odborných informací. Důležitým detailem je také schopnost nelpět na všech otázkách a úkolech, průvodce by měl umět jejich množství korigovat podle zájmu návštěvníků a jejich ochoty zapojit se.

Nyní si uvedeme jen několik málo příkladů kontrolních otázek a doplňujících úkolů:

- Víte, který rod českých králů hrad založil, když připomenu, že se tak stalo ve 13. století?
- Již ve středověku se jídlo dochucovalo různými bylinkami a kořením. Na stole v rohu u okna můžete zkusit poznat některé druhy, které jsou oblíbené až do dnešních dob.
- I při zběžném seznámení s atlasem Vám musí být jasné, že je těžký, troufli byste si alespoň na přibližný odhad jeho hmotnosti?
- Jaký architektonický prvek představovala v období gotiky konzola?
- Víte, co patřilo k největším středověkým lahůdkám?
- Hodovní sál sloužil i k různým plesům. Proto se teď zkusíme naučit velmi jednoduchý středověký tanec. Vytvoříme kruh a tanec spočívá v jednom kroku doleva a dvou doprava.
- S obdobím renesance přichází do českých zemí i kamna, máte však představu, jak se topilo předtím?
- Vedle mě je vyřezávaná skříň a výrobce na ní důmyslně ukryl letopočet výroby. Najdete rok, ze kterého skříň pochází?
- Znáte nějaké významné barokní umělce, kupříkladu sochaře?

Nastínili jsme průběh prohlídky, v závěru článku se ještě zmíníme o konci okruhu. Na konci běžné prohlídky průvodce návštěvníkům poděkuje a rozloučí se s nimi. Pro osoby s těžkým zrakovým postižením je však přidanou hodnotou, dostanou-li na závěr shrnutí historie nebo jednoduchý kvíz. Oboje ve zvětšeném černotisku či v Braillově písmě (koncept pro zvětšení i verzi v Braillově písmě se nachází v přílohách). Ne všechny památkové objekty totiž takovéto materiály nabízí v prodejnách suvenýrů.

Je nezbytně nutné seznámit průvodce se závěrečným kvízem předem, zejména proto, aby informace z něj na okruhu zazněly. V ideálním případě průvodce vytváří kvíz sám a zařadí do něj ty údaje, které jsou všeobecně považovány za důležité, ale zároveň jsou přirozenou součástí průvodcova výkladu.

Zastavme se ještě na chvíli u všeobecných zásad pro tvorbu kvízu. Názor na to, které informace jsou důležité, a které podřadné, se v závislosti na dosaženém vzdělání a na zájmech.

První zásada se týká letopočtů, v kvízu mohou být, ale pouze ty, které jsou pro historii hradu významné, tedy, které na prohlídce zazněly několikrát. Rovněž jména majitelů hradu nejsou pro většinu návštěvníků zapamatovatelná, vhodnější je ptát se na rody, které na hradě pobývaly nejdelší dobu, které do historie hradu významně zasáhly, a opět které průvodce zmínil na okruhu několikrát. V případě jmen se ovšem nemusíme bát těch dosti specifických. Kupříkladu na hradě Buchlově visí obraz Marie Terezie Apollonie Barbory Kláry Petřvaldské z Petřvaldu. Ačkoliv si návštěvník celé jméno pravděpodobně nezapamatuje, může si v kvízu tipnout, která varianta je správná – i kdyby se netrefil, díky řešení na konci kvízu si jméno a tím i část prohlídky ožíví.

Podněty, rady, doporučení a další informace, které jsme uvedli v poslední kapitole teoretické části, nepředstavují kompletní spektrum. A ani nemohou, protože tak jako každý průvodce je jiný a pravděpodobně vnese do případného budoucího okruhu něco svého, tak i jeho skupina bude jiná, co do počtu, složení nebo zrakových obtíží. Nicméně skutečnosti, že žádné dvě prohlídky nejsou stejné, si je dobře vědom každý průvodce s několikaletou praxí. Nejdůležitějšími vlastnostmi průvodce jsou v případě okruhu pro osoby s těžkým zrakovým postižením empatie, flexibilita, komunikativnost, trpělivost, schopnost improvizovat a schopnost přenést svoji lásku k památce na alespoň trochu vnímavého návštěvníka.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 METODOLOGIE VÝZKUMU

Pro výzkum do této práce jsme vybrali kvalitativní přístup. Podle Reichela (2009) se jedná o značné množství různých postupů, pomocí kterých se výzkumník pokouší porozumět určitému sociálnímu problému. Kvalitativní výzkum se snaží na určitý prvek nahlížet komplexně a v přirozeném prostředí.

V této kapitole nebudeme popisovat celou problematiku kvalitativního výzkumu, podrobný popis, ze kterého jsme vycházeli při výzkumu pro tuto práci, je uveden v publikacích od Reichela a Hendla. Pouze budeme definovat nejzákladnější terminologii, která se váže k výzkumným metodám a k výběru zkoumaných objektů.

7.1 Cíle výzkumu

Cílem praktické části naší práce je realizace prohlídkového okruhu na hradě Buchlově pro návštěvníky s těžkým zrakovým postižením.

K dílčím cílům praktické části bakalářské práce pak patří:

- komplexní příprava okruhu,
- příprava průvodkyně hradu na práci s návštěvníky s těžkým zrakovým postižením,
- získání zpětné vazby od návštěvníků a od průvodkyně,
- vyhodnocení uskutečněného okruhu,
- ověření funkčnosti teoretické části bakalářské práce.

7.2 Výběr zkoumaných objektů

Základním souborem nazývá Reichel (2009, s. 76) „souhrn objektů, který lze vymezit, podchytit, identifikovat a z něhož se pak vybírá“ a dále říká, že výběrový soubor obsahuje určité množství objektů ze základního souboru. Za základní soubor pro tuto práci považujeme všechny osoby s těžkým zrakovým postižením, které by teoreticky mohly hrad navštívit. Na základě samovýběru, který v tomto případě spočíval v nabídce okruhu osobám z organizace SONS, byly ze základního souboru vybrány 3 osoby nevidomé, které se následně výzkumu účastnily.

7.3 Výzkumné metody

7.3.1 Pozorování

Reichl (2009, s. 94) říká, že pozorování je „technika sběru informací založená na zaměřeném, systematickém a organizovaném sledování smyslově vnímatelných projevů aktuálního stavu prvků“. Rovněž Hendl (2008) uvádí, že zatímco běžné pozorování člověk používá v běžném životě, výzkumné pozorování je promyšlené.

Jak Reichel (2009), tak i Hendl (2008) se víceméně shodují na následující klasifikaci pozorování:

- skryté nebo otevřené (závisí na tom, zda pozorovatel o své činnosti účastníky informuje),
- zúčastněné nebo nezúčastněné (záleží, nakolik pozorovatel vstupuje do dění mezi účastníky),
- standardizované nebo nestandardizované (zda se realizuje podle nějakého předpisu),
- v umělé situaci nebo v přirozené situaci.

Pozorování realizované během výzkumu k této práci bylo skryté, nezúčastněné, nestandardizované a probíhalo v přirozené situaci.

7.3.2 Kvalitativní dotazování

Dotazování v sobě obsahuje různé postupy kladení otázek, ať už psanou (dotazník) nebo mluvenou (rozhovor) formou, a získávání odpovědí na ně. V obou případech jsou důležité zejména správně formulované otázky, které by měly být srozumitelné všem a jednoznačné, neměly by být sugestivní, měli bychom klást vždy jen jednu otázku, kterou můžeme případně doplnit. Za každých okolností bychom si pak měli udržet neutrální postoj ke sdělovaným informacím. (Hendl, 2008; Reichel, 2009)

Zatímco při pozorování se snažíme přijít na to, co se doopravdy děje, rozhovor je veden s cílem zjistit, co si dotazovaný myslí. Rozhovor, a konkrétně v tomto výzkumu využitý strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, obsahuje promyšlené otázky, které je potřeba položit všechny a v předem daném pořadí. Tento typ dotazování byl využit při získávání informací od průvodkyně, která se rovněž podílela na realizovaném okruhu. (Hendl, 2008; Reichel 2009)

Někteří autoři jako například Reichel (2009) odlišují ohniskovou skupinu od skupinové diskuse, zatímco Hendl (2008) zmiňuje pouze skupinovou diskusi. O rozhovoru mluvíme

v případě, že sbíráme informace od jednoho člověka, některé názory a postoje jsou ale závislé na sociálních vztazích a je lepší získávat je ve skupině, což odpovídá definici skupinové diskuse, při které se dotazujeme více jedinců najednou. Konkrétní počet osob vhodný pro skupinovou diskusi se u různých autorů často liší, ale většinou se pohybuje mezi 3 až 15 osobami. Skupinovou diskusi Reichel (2009, s. 114) definuje jako „strukturované rozhovory s více osobami“, při kterých se příliš nepodporuje dynamika skupiny. Ohnisková skupina se podle Reichela (2009) vyznačuje tím, že všichni její členové jsou zároveň i členy skupiny, o které výzkum pojednává, data jsou přitom získávána z debaty na dané téma.

U pozorování jsme zvolili jeho skrytou formu proto, abychom limitovali riziko zkreslení a získali tak co nejautentičtější data. Protože jsme, obě průvodkyně, na okruhu měly velké množství úkonů, nepřipadalo v úvahu standardizované pozorování, které by vyžadovalo plnou soustředěnost na určité aspekty; více reálné bylo pozorování nestandardizované, kterému jsme věnovaly veškerý možný volný čas na prohlídce.

Rozhovor formou skupinové diskuse či ohniskové skupiny s účastníky okruhu se nabízel hned z několika důvodů. Předně to byla časová úspora, ostatní účastníci nemuseli čekat, zatímco bychom získávali data od jedné osoby. Navíc při debatě se účastníci vzájemně doplňovali, rozvíjeli myšlenky toho druhého a pomocí asociací si často vzpomněli na více detailů a podrobností.

Odborná literatura uvádí rizika strukturovaného rozhovoru, jedním z nich je nemožnost vytvořit přirozenou atmosféru. Dalším rizikem by mohlo být získání údajů méně bohatých na detaily. Vzhledem k dlouholetému přátelství mezi tazatelkou a dotazovanou průvodkyní ovšem žádné z rizik nebylo příliš relevantní, naopak v případě volného rozhovoru by hrozil velký odklon od tématu.

Je pochopitelné, že k prohlídce hradu nemůžeme návštěvníky nutit, proto se samovýběr nabízel jako nejpřirozenější způsob výběru zkoumaných objektů. Musíme však počítat s tím, že právě kvůli samovýběru nebude výzkum zobecnitelný na celý základní soubor.

8 POPIS VZORKU

Na několika málo následujících řádcích se věnujeme charakteristice konkrétních osob s těžkým zrakovým postižením, které se do výzkumu dobrovolně zapojily.

Prohlídkového okruhu, realizovaného dne 11. 10. 2020, se zúčastnily 3 nevidomé osoby a 1 vidící průvodkyně. V případě potřeby, například při pohybu po nerovném a nepředvídatelném terénu nebo při detailnějším doplňujícím popisu exponátů, se druhou vidící průvodkyní stávala buď sama autorka bakalářské práce, nebo její kolegyně.

První osobou s těžkým zrakovým postižením byla paní M. (věk 51 let) s vrozenou plnou nevidomostí. Při pohybu využívala bílou hůl a služby některého z vidících průvodců. Kvůli stupni své zrakové vady je nezaměstnaná a pobírá invalidní důchod.

Druhous osobou s těžkým zrakovým postižením byl pan V. (věk 35 let) se získanou praktickou nevidomostí. Svoji vadu následně specifikoval zachovaným periferním viděním, které mu umožňovalo pohybovat se bez bílé hole i vidícího průvodce, dokonce se i v přehlednějších částech prohlídkové trasy sám stával vidícím průvodcem pro paní M. Je zaměstnán v organizaci SONS jako všeobecný administrativní pracovník.

Třetí osobou s těžkým zrakovým postižením byl pan P. (věk 41 let) se získanou praktickou nevidomostí; rovněž uvedl, že má zachované periferní vidění, které mu poskytuje přibližně 10-15 % informací ve srovnání s intaktní populací. Při pohybu využíval vidícího průvodce a méně často bílou hůl. Pracuje jako podnikatel a pracovník zabývající se počítačovými technologiemi.

Jak lze vyčíst z předchozích řádků, i přes nízký počet návštěvníků, z nichž se vzorek skládal, se na prohlídce sešli lidé s různými stupni zrakových vad, s dřívějšími zrakovými zkušenostmi i bez nich a s odlišnými nároky na podporu při pohybu po návštěvnické trase. Z výzkumu tedy můžeme získat velké množství cenných informací. Vzorek nicméně nelze brát jako plně heterogenní, zejména kvůli absenci osob s těžkou slabozrakostí, ať už vrozenou nebo získanou, a osob využívajících vidícího psa.

9 ŠETŘENÍ

V této kapitole představíme jednak poznatky získané při pozorování a dále také data získaná skupinovou diskusí s návštěvníky a rozhovorem s průvodkyní.

9.1 Výzkumné šetření

Cesta od parkoviště k hradu vede do prudkého kopce, je dlouhá přibližně 200 metrů a je složená z různě velkých, a ne úplně ideálně rovných, kamenů. Vidíci průvodkyně popsala paní M. a pánům P. a V. terén, varovala je před klouzajícími kameny – všichni jim věnovali zvýšenou pozornost, váhání na jejich krocích nebylo vidět. Po průchodu bránou na první nádvoří začala kolegyně, průvodkyně Jana, popisovat nejdůležitější body, jako například pokladnu. Před vstupem na most jsme návštěvníky s kolegyní varovaly, že nás čeká vstup na most, tedy změna terénu – to sama M. okomentovala, že jde pravděpodobně po dřevě, a že se jí mnohem lépe jde. Na druhém hradním nádvoří jsme pak jen okrajově nastínily polohu suvenýrů, restaurace a WC.

Než se návštěvník dostane do jádra hradu, musí zdolat 60 schodů. Již při odemykání brány ke schodům M. (vrozená úplná nevidomost) správně podotkla, že klíče průvodce musí být opravdu velké – usuzovala tak na základě hlasitého cinkání. Při chůzi do schodů M. nahmatala kamenné zábradlí, z druhé strany se lehce opírala o V. Pana P. doprovázela vidíci průvodkyně, která skupinu doprovázela. Počet schodů jsem sice na začátku schodiště sdělila, ale už po zhruba 10 schodech všichni návštěvníci hlásili, že je přestali počítat, tak jsme se cestou domluvili, že oznámím až konec schodiště. Část schodiště je krytá klenutým průjezdem, jakmile jsme se opět dostali do otevřeného prostoru, M. si toho všimla a doptávala se, jak vypadá trasa, kterou zrovna procházíme – ověřovala si svoji domněnku, že jsme opět vyšli ven, na kterou přišla zřejmě díky změně akustiky.

Po schodišti jsme vystoupali na terasu s výhledem do krajiny. V. a P. (získaná praktická nevidomost, zachované periferní vidění) si ověřovali, kde přesně stojí, místo jim připadalo, jako ochoz. Na terase jsem návštěvníkům kromě historie hradu odvyprávěla i pověst o lípě, pod kterou jsme stáli. M. celou dobu hladila a mnula listy lípy mezi prsty, zřejmě aby měla přímý kontakt s popisovanou věcí.

Při vstupu do tanečního sálu jsme s kolegyní návštěvníky upozornily na škrabák na boty, zvýšený práh a vevnitř, asi po 2 krocích, schod směrem dolů. Při odchodu ze sálu stejnou cestou si všichni návštěvníci na schod i práh vzpomněli. V tanečním sále jsme s kolegyní popsaly stavební vývoj hradu na haptických modelech hradu (půdorys s popisky v Braillově písmu a 3D

model). P. a V. hrad Buchlov znali a věděli, jak hrad vypadá, i tak pro ně bylo náročné se na haptickém půdoryse zorientovat. M. haptický půdorys mnoho neřekl, z 3D modelu byla více nadšená, ale i tak se přiznala, že se v něm trochu ztrácí. Bylo ovšem vidět, že má o modely zájem, a když jsem jí jemně navedla prsty na nejdůležitější části hradu a slovně je popsala, vypadalo to, že se orientuje lépe. V tanečním sále návštěvníky nejvíce zaujala kachlová kamna – zkoumali jejich tvar a velikost, vnímali nerovnou, vrstvenou glazuru. Na závěr jsem jim pustila hudbu (The fairy round galliard no. 3) a rozsvítila lustr, což ocenili P. a V., kteří měli zachovaný světlocit. Na konci skladby vyjádřila M. své nadšení jemným potleskem. V. díky akustice zaujala velikost sálu, aby si udělal alespoň přibližnou představu, s vidicí průvodkyní si sál prošel ode zdi k protilehlé zdi na šířku a na délku.

Na 3. hradní nádvoří jsme se dostali skrz další průjezd se 2 zvýšenými prahy. Rozestup mezi těmito dvěma překážkami nebyl pro návštěvníky rozhodující, stačila by jim pouze informace o počtu překážek. Na 3. nádvoří jsou opět různě velké kameny, terén je dosti členitý, a s kolegyní jsme měly obavy, jak tyto nerovnosti popsat. Nakonec jsme nemusely popisovat nic konkrétního, pouze jsme upozornily, že nás čeká cesta po nerovných kamenech a návštěvníci si s tím poradili velmi dobře – tempo chůze bylo o něco pomalejší, ale kroky byly stejně jisté, jako kdekoliv jinde na hradě.

V interiérech hradu obecně jsou snížené profily dveří, první takové varování jsme musely s kolegyní dát u vchodu do kuchyně, stejně jako upozornit na kovový škrabák, 2 schody směrem nahoru a zvýšený práh. V kuchyni jsme návštěvníky seznámily s kamny, nádobím (u kterého návštěvníci zkoumali nejen tvar, velikost a materiál, ale i váhu) a nejstarším prvkem hradní architektury – s románským obloukem zdobeným obloučkovým vlysem (při vystoupení na stoličku mohli návštěvníci dosáhnout alespoň na nejspodnější část oblouku, M. se potřebovala při výstupu na stoličku opřít o vidicí průvodkyni, ale jinak na stoličku vystoupila bez obav). Na závěr jsme s kolegyní návštěvníky zavedly k ukázce středověkého koření; dodnes známé druhy koření a bylinek poznávali víceméně bez obtíží (největší problémy jim dělala šalvěj), M. byla nadšená, že má možnost si přičichnout k živým bylinkám. Propříště by však bylo vhodné mít po ruce i pár zrněk kávy na zneutralizování čichových buněk.

Z kuchyně vede skrz průchod v hradní zdi 6 schodů dolů, opět bylo nutné upozornit na snížený profil průchodu po celé jeho délce. Při seznamování se s různými výtvary kovářů prokázala M. velmi dobrou schopnost rozeznávat materiály – vždy bezpečně poznala, zda se dotýká dřevěné podložky nebo kovového kování. Problémem byla litinová deska z kamen, výjev na ní (poprava Jana Křtitele) byl příliš jemný a hmatově těžko rozeznatelný.

Do pekárny se opět vchází nižším průchodem skrz stěnu a po 2 schodech nahoru. Z pekárny vedla zvýšená podesta a práh zpátky na 3. nádvoří. Z nádvoří jsme vystoupali po 23 schodech ke škrabáku a zvýšenému prahu – dveřmi jsme vstoupili do 1. patra hradu.

Při vstupu do knihovny jsme s kolegyní musely upozornit na jeden menší schod směrem dolů, ten si návštěvníci hlídali i cestou zpátky z knihovny. V knihovně návštěvníky zaujal barokní, měkký čalouněný nábytek a atlas – M. ihned zkoumala jeho délku a šířku, dále tloušťku papíru a materiál vazby. Při procházení knihovny se P. dostal i k oknu, s V. se shodli na tom, že to bude nějaký výklenek nebo přímo okno, jednak kvůli tomu, že se z těch míst šíří světlo a také proto, že je tam větší zima. Kamna v místnosti jsou stejného typu, jako v tanečním sále – P. rychle rozeznal, že jsou menší a M. se snažila najít podobnosti, při zkoumání dvou podobných věcí velmi efektivně využila svoji paměť.

Do kaple se jde skrz dvoje dveře se zvýšeným prahem, vyšší návštěvníky jsme opět upozornily na nižší profil dveří – P. raději využil horní bezpečnostní držení – a přímo do kaple se stoupá po třech schodech nahoru. U vchodu do kaple návštěvníci zkoumali konzoly s rostlinnými motivy. V. rozeznal dubové listy a žaludy, M. našla (dle svých slov) nějaké kudrlinky, které jsme jí s kolegyní konkretizovaly jako hrozny u listů vinné révy. V kapli jsme s kolegyní nechaly doutnat kadidlo, které příjemně provonělo celý prosvětlený prostor. Nejen návštěvníci nevidomí, ale i vidící průvodkyně projevili živý zájem o mechanismus fungování kadidla. V. velmi přesně určoval polohu oken, díky zachovanému světlocitu. V kapli jsem pustila náboženskou skladbu (*In natali Domini*) a nechala tak plně rozeznít rozlehlý prostor.

Z kaple se odchází opět po třech schodech dolů a přes zvýšený práh se lze dostat do několik metrů dlouhého průchodu skrz stěnu, kterým se návštěvníci dostanou do místnosti s památkami na soudnictví. Ve stejné místnosti je také vystavená drátěná košile – hmatově velmi zajímavý detail. Po výzvě, aby si ohmatali meč z vykopávek, se M. obezřetně zarazila a nejprve se zeptala, jestli se nemůže o nějakou část meče poranit.

Následuje osm schodů nahoru ke dveřím se sníženým profilem. P. opět použil horní bezpečnostní držení a sklonil hlavu. Stejným způsobem však šel ještě dalších asi pět kroků, i když už nebezpečí nehrozilo – je tedy vhodné i zmínit, kdy nebezpečí pominulo. Při pohybu po místnosti se návštěvníci mohli řídit i podle zvuku – mého hlasu nebo hlasu mé kolegyně – v tomto případě bylo vždy vhodné zmínit, aby se otočili nebo pootočili a šli za hlasem, současně jsme také zmínily, že jim v cestě nestojí žádná překážka, toto oznámení vždy velmi zvýšilo jejich jistotu v pohybu.

V následující místnosti jsou vystavené různé sochy náboženské tematiky. Na sousoší sv. Anny samotřetí byla velmi názorně vidět systematickost hmatového poznávání. M. i V. začínali jednotlivé postavy sousoší poznávat od hlavy směrem dolů.

Do velkého rytířského sálu vede větší, špatně předvídatelný, schod směrem dolů. Lze se tam ovšem dostat i jinými vchody, mimo jiné, skrz precizně kované dveře s erbem Pernštejnů, s českým lvem a moravskou orlicí. P. a V. dokázali jednotlivé prvky na dveřích rozeznat. M. sama říkala, že tvary příliš rozeznávat neumí, ale opět, když jí kolegyně jemně vedla prsty, si alespoň trošku dokázala udělat představu. V sále se dříve také mohly konat plesy, proto jsem návštěvníky naučila jednoduchý tanec v kruhu (na skladbu La volta). Zde jsem si uvědomila, – a po debatě s kolegyní vyšlo najevo, že získala stejný dojem – že všichni 3 návštěvníci byli velmi nadšení a neměli problém zapojit se do jakékoliv aktivity, naopak měli z různých aktivit velkou radost.

Přes zvýšený práh jsme prošli do první místnosti zařízené v renesančním stylu. Aniž bychom já nebo kolegyně cokoliv poznamenaly, M. ihned poznala, že jsme v menší místnosti, P. si všiml, že se v této místnosti jinak nese hlas a správně usoudil, že tady bude méně klenutý strop než v gotických místnostech. Na kachlových kamnech z 16. století M. poznala nějakou postavu, V. pak zdobené specifikoval jako dítě.

V následující místnosti jsme s kolegyní nedokázaly odstranit provaz oddělující exponáty (zejména figurínu rytíře s plátovou zbrojí) od běžných návštěvníků, proto jsme všechny návštěvníky musely navigovat, jak provaz podlézt. V. se dokázal vrátit pod provazem sám, použil přitom dolní bezpečnostní držení.

Do ložnice vede výrazně zvýšený práh. Jakmile jsme vešli, M. si připomněla, že jsme ještě neviděli žádnou ložnici; chvílku jsme debatovali, zda to byla jen náhoda nebo dobrá intuice. Rovnou jsme jim s kolegyní tedy ukázaly postel, na které byla pro M. hmatově nejzajímavější ovčí kůže s vlnou. V místnosti jsou dále vystavené mramorové busty hradního pána a jeho manželky. Na nich si návštěvníci všímali nejrůznějších detailů, jako mašliček ve vlasech, rozdílů pánského a dámského oblečení, M. se ptala, zda má hradní pán otevřená ústa, poopravila jsem ji, že má pouze výrazně vyšpulený spodní ret, ale že to jako otevřená ústa skoro vypadá. P. na skříni našel, a i rozpoznal, letopočet výroby, M. byla menšího vzrůstu, takže tam nedosáhla, ale na skříni ji zaujala šroubovice – po tomto zdobení M. několikrát přejela rukou, aby si pořádně užila dokonalost tvaru.

V poslední místnosti se návštěvníci seznámili s posledními hradními pověstmi, ale i s dobovými šaty (dámské šaty z gotiky, z renesance a pánský kabát z renesance), na nich

nejvíce zaujal materiál, kožešina, váha a ozdobné detaily. Z hlediska hmatu v místnosti nebylo příliš mnoho vhodných exponátů, ale naštěstí to vyvážil výklad týkající se romantické pověsti a stavby zámku v Buchlovicích.

Z místnosti se vychází skrz dveře s vysokým prahem a zároveň i schodem směrem dolů na arkádovou chodbu, po které se dá pohybovat podél oken, pouze vyšší lidé by měli využít horní bezpečnostní držení a počítat s tím, že se jim do cesty občas dostane paroží ve výšce hlavy. Z arkády vede 26 schodů, které jsou ovšem různě rozdělené a části jsou na sebe kolmé, je tedy vhodné slovně komentovat kratší úseky. M. se držela zábradlí, když skončilo a my jsme vystupovali zpátky na nádvoří, raději jsem jí nabídla ruku.

Na cestu zpátky přes nádvoří a skrz průjezd se dvěma zvýšenými prahy, si po drobném připomenutí vzpomněli, stejně jako na 60 schodů, tentokrát dolů.

9.2 Data získaná skupinovou diskusí s návštěvníky

Přepis skupinové diskuse s návštěvníky je jednou z příloh této práce, pomocí otevřeného kódování jsme ze všech získaných informací vybrali ty, které jsou pro tuto práci nejvíce relevantní.

Typ zrakového postižení – pan P. uvedl získanou praktickou nevidomost se zachovaným periferním viděním a stejně tak i pan V.; paní M. svůj stav popsala jako vrozenou plnou nevidomost.

Pohyb po trase – pan P. i pan V. již hrad Buchlov navštívili⁷; paní M. zde nikdy předtím nebyla. Všichni 3 návštěvníci okruhu se shodli, že informace o nerovnostech prohlídkové trasy byly dostačující.

Výklad – pan V. ocenil zejména popisné informace a vysvětlení týkající se exponátů; pan P. dodal, že spojení hmatového vjemu a co nejdetailnějšího popisu dává návštěvníkovi se zrakovým postižením relativně konkrétní představu o předmětu, zdůraznil však také nutnost vybrat k popisu jen důležité předměty – nezahltit návštěvníka informacemi. Pan P. ještě podotkl, že není vhodné používat slova jako „tady“, „tam“ a podobně.

Exponáty – pro pana P. byla nejzajímavější plátová zbroj; paní M. nadchla kamna a průvodkyněmi připravená čichová výstava.

⁷ Vzhledem k rozmanitosti (a tudíž horší zapamatovatelnosti) terénu prohlídkové trasy, je nepravděpodobné, že by si všechny obtížné úseky zapamatovali z dřívější návštěvy, proto můžeme u obou pánů, stejně jako u paní M., hovořit o pohybu v neznámém prostředí.

Haptické modely – Pan P. k převedení do 3D modelu doporučil například mumii nebo významnější sochy; paní M. sdílela svůj problém s orientací na haptickém půdoryse, pro ni byl, dle jejích slov, přínosnější 3D model, ovšem i k němu bylo zapotřebí slovního a občas i fyzického navádění; pan V. její slova zobecnil a uvedl, že spousta nevidomých má s orientací na haptickém půdoryse problémy, ať je vytvořený sebedokonaleji.

Doporučení pro průvodce – pan V. upozorňuje na správnou komunikaci – osoby se zrakovým postižením se vždy zeptat, zda danou věc zvládne; paní M. doporučuje zúčastnit se podobné speciálně upravené prohlídky či podobné akce; pan P. s paní M. souhlasí a doplňuje, že pro zbavení se obav je ideální strávit s osobami se zrakovým postižením určitý čas.

9.3 Data získaná rozhovorem s průvodkyní

Na následujících řádcích jsou uvedeny nejdůležitější informace vyplývající z rozhovoru s průvodkyní Janou, která se na realizování okruhu podílela. Přepis tohoto rozhovoru je rovněž zařazen mezi přílohy této práce.

Zkušenosti s návštěvníky se zdravotním postižením – Jana se za 3 roky na hradě setkala zejména s osobami s mentálním postižením a dále i s tělesným postižením či zdravotním oslabením, výraznou skupinou byli senioři využívající hole, berle a podobně.

Zkušenosti s osobami se zrakovým postižením – na prohlídkovém okruhu se přímo s osobou se zrakovým postižením nesetkala. V předchozím zaměstnání ovšem několikrát pomáhala osobám se zrakovým postižením s orientací v prostoru.

Obavy před prohlídkou – Jana se bála, aby mezi ní a návštěvníky se zrakovým postižením nevznikly bariéry způsobené předsudky. Lehké obavy pocítovala také těsně před prvním setkáním s konkrétními návštěvníky se zrakovým postižením.

Překvapující momenty – ve vyjadřování konkrétních 3 návštěvníků se zrakovým postižením, kteří se zúčastnili okruhu, se nevyskytovaly verbalismy⁸. Janu dále příjemně překvapilo minimálně problematické překonávání nejrůznějších fyzických překážek a obtíží na prohlídkové trase.

Subjektivní doporučení pro průvodce – Jana zdůrazňuje přirozený přístup k návštěvníkovi se zrakovým postižením, přístup bez předsudků. Dodává, že je potřeba k návštěvníkům se zrakovým postižením přistupovat jako k rovnocenným partnerům.

⁸ Na tomto místě lze připomenout již tolikrát zmiňovanou individualitu – pokud se u osob se zrakovým postižením nějaký jev běžně vyskytuje, nemůžeme předpokládat, že se vyskytne striktně u každé takovéto osoby.

Další důležitou skutečností je nenechat se na prohlídce limitovat časem, průvodce by na sobě neměl dát znát spěch. Neméně důležité je přirozené vystupování průvodce.

Nejen z popisu vzorku, ale i z výzkumného šetření lze vyčíst, že realizovaná prohlídka nebyla úplně typická. V první řadě malým počtem návštěvníků – častějším modelem je buď větší skupina osob se zrakovým postižením, pro kterou je vyhrazen samostatný speciálně upravený okruh, anebo jednotlivci, kteří jsou zařazeni ke skupině běžných návštěvníků. Dalším netypickým prvkem byla absence časového ohraničení prohlídky – kvůli plynulosti provozu památky je přirozené, že určité časové omezení je vedení hradu nuceno stanovit. V neposlední řadě lze za méně běžné považovat i období, ve kterém výzkum probíhal – prohlídky pro osoby se zrakovým postižením se častěji realizují za teplejšího počasí, které u osob se zrakovým postižením příznivě ovlivňuje hmatové vnímání exponátů. I přes všechny odlišnosti lze realizovaný okruh brát jako inspiraci a jako vhodný výchozí materiál pro podobné budoucí prohlídky.

10 DISKUZE

Výzkumnou část této práce autorka prováděla s cílem realizovat kvalitní okruh pro osoby s těžkým zrakovým postižením na hradě Buchlově. Důležitým dílčím cílem pak byla příprava druhé průvodkyně, která by se k okruhu připojila jako rovnocenná výpomoc. Průvodkyně Jana s 3letou praxí se zapojila velmi ochotně a zodpovědně – pro prohlídku i autorku této práce byl tento přístup bezesporu pozitivní, nelze jej ovšem se samozřejmostí očekávat vždy a od všech ostatních průvodců na všech památkách.

Do plánování termínu a podoby prohlídky několikrát zasáhly vládní opatření proti šíření nového typu koronaviru. Většina památek ve správě NPÚ je běžně otevřena od dubna do října, sezona 2020 však kvůli vládním opatřením začínala o více jak měsíc později a ukončena byla o téměř měsíc dříve. Během jara a následně i podzimu byly ze stejného důvodu snižovány počty návštěvníků na prohlídce (kupříkladu v říjnu byl povolený počet lidí na jednom okruhu 10 včetně průvodce). Celou sezonu tedy prolínala nejistota, zda bude možné v plné šíři realizovat okruh plánovaný pro výzkumnou část této práce.

Po dlouhém (a při ohlédnutí se zpět, i zbytečném) vyčkávání byl s klienty organizace SONS dohodnut termín prohlídky 11. 10. 2020. Prohlídkové okruhy v té době byly omezeny na již zmíněných 10 osob, které si musely ústa a nos zakrývat rouškou a bylo jim důrazně doporučeno užití dezinfekce na ruce. I přes tato drobná omezení se datum později ukázalo jako relativně vhodné, protože bylo zároveň i poslední možné. O den později se památky na území ČR pro daný rok zcela uzavřely.

Vládní opatření proti šíření koronaviru tedy jednak zmenšila velikost vzorku a tím zřejmě i zapříčinila jeho menší heterogenitu (co se týče věku a pohlaví, byl vzorek pestrý, totéž ovšem neplatí u typů vad, zcela například chyběla slabozrakost) a také znemožnila uskutečnění ochutnávky středověkého jídla, které by jistě zajímavým způsobem doplnilo prohlídku hradu. Na druhou stranu, opatření nezabránila realizování samotné prohlídky, takže si návštěvníci mohli vyzkoušet jednoduchý středověký tanec, užít si čichovou výstavu (díky malému počtu lidí bylo možné vytvořit dostatečné rozestupy, návštěvníci si tak na chvíli mohli roušky sundat a ke koření a bylinkám přivonět) i poslech hudby v akusticky vhodných prostorách.

Realizovaný okruh lze obecně popsat jako zdařilý, ovšem provázely ho i drobné neúspěchy. Dříve uskutečněné okruhy pro osoby se zrakovým postižením na hradě Buchlově byly časově ohraničeny 60 minutami. Prohlídka konaná 11. října ani přibližně plánovaný čas nedodržela, trvala bezmála 135 minut. Vysvětlení lze teoreticky hledat v malé skupině, ve které zavládla příjemná přátelská atmosféra; je možné, že při vyšším počtu návštěvníků na okruhu se

lépe podaří udržet formální a méně osobní vztahy a tím bude pro průvodce jednodušší čas dodržet. Jiným možným vysvětlením, které by se mohlo, ale nemuselo kombinovat s předchozím, je velké a upřímné zaujetí zúčastněných osob historií – v případě jiného složení skupiny, ve které by více lidí historie zajímala jen velmi povrchně, by opět bylo jednodušší čas strávený v interiérech hradu zkrátit na požadovanou hodinu. Optimální délka prohlídky si v každém případě zaslouží dlouhodobější pozorování a zkoumání.

Druhým jasným negativem bylo období, v němž se prohlídka konala. Říjen byl chladný a interiéry hradu nejsou vytápěné, což nevytváří ideální podmínky pro hmatové poznávání exponátů. Přestože si účastníci tohoto konkrétního okruhu nestěžovali, je vysoce pravděpodobné, že kontakt s chladnými, například kamennými, prvky hradu nebyl zcela komfortní. Z tohoto důvodu je vhodné při plánování prohlídky určené osobám se zrakovým postižením uvažovat i o termálních podmínkách a okruh přednostně realizovat v teplejších měsících.

11 DOPORUČENÍ DO PRAXE

Na základě provedeného výzkumu, studia odpovídající literatury a v neposlední řadě i osobních zkušeností autorky této práce můžeme poskytnout několik užitečných rad, buď průvodcům hradu Buchlova, nebo průvodcům jiných kulturních památek, kteří budou skupinu návštěvníků se zrakovým postižením provádět.

- Před prohlídkou pro návštěvníky s těžkým zrakovým postižením je nutné projít si běžný průvodcovský text, zamyslet se nad ním a dle potřeby jej upravit. Přidat vhodně formulované pasáže popisující velikost, vzhled a zařízení místnosti, omezit delší popisné celky o scénériích na obrazech.

- Přestože někteří návštěvníci se zrakovým postižením uvádějí, že pro ně není podstatný počet schodů či výška prahu u dveří, doporučuje se tyto údaje uvádět. Občas je však dosti těžké zapamatovat si naráz tak velké množství číselných údajů. Není proto žádnou ostudou vzít si s sebou na prohlídku papír s poznámkami o nerovnostech na trase.

- Kromě úpravy průvodcovského výkladu je nutné promyslet i samotnou trasu. Je potřeba počítat s tím, že návštěvník se zrakovým postižením v místnosti stráví více času než běžný návštěvník. Mnohokrát je lepší mírně zredukovat počet místností na trase, aby nebyla prohlídka neúnosně dlouhá, běžná délka prohlídky na památkách ve správě NPÚ se pohybuje mezi 50 až 100 minutami.

- Návštěvníci se zrakovým postižením si, například i s pomocí vidícího průvodce, sami vybírají, na které exponáty zaměří svoji pozornost, přesto by si měl průvodce dopředu vytipovat exponáty vhodné k popisu a současně i k hmatovému poznávání. Nejlepší je popsat exponáty s výrazným reliéfem, s charakteristickým povrchem a relevantní k výkladu průvodce.

- Téměř každá kulturní památka disponuje kaplí, případně větším sálem se zajímavou akustikou. Do takových a podobných prostor se přímo nabízí zařadit zvukovou ukázkou – do kaple duchovní hudba, do sálů taneční hudba.

- Nejen do kuchyně, ale i do hodovních sálů se hodí ukázkou dobového koření či jídla a pití. Návštěvníkům tyto možnosti rozšíří obzory týkající se stravování v minulosti a umožní jim zapojit do prohlídky další smysly – čich a chuť.

- Nedílnou součástí poznávání historie je také dobové odívání. Disponuje-li památkový objekt dobovými kostýmy, je ideální umístit je na figuríny a zařadit je do prohlídkové trasy, kupříkladu do místnosti, která se jeví jako méně zajímavá pro návštěvníky s těžkým zrakovým postižením.

- Jako poměrně účinným prostředkem zvyšujícím komfort prohlídky se ukázala dezinfekční prostředek (v době výzkumu nutná kvůli vládním opatřením proti šíření koronaviru). Před prohlídkou pro návštěvníky se zrakovým postižením se obecně doporučuje očistit exponáty, i přesto ovšem existují části památky, které nelze dokonale vyčistit⁹. V takovém případě je dezinfekce, nejlépe bez vedlejšího vysušujícího efektu, v kombinaci s papírovými kapesníky vhodná k rychlému umytí rukou.

- Na prohlídce uskutečněné v rámci výzkumu pro tuto práci se ukázalo, že chlad bezesporu negativně působí na hmatové vnímání. Nejsou-li interiéry památkového objektu vytápěny, je lepší plánovat prohlídku na teplejší měsíce. Pokud to z nějakého důvodu není možné a okruh je realizovaný ze začátku jara nebo v průběhu podzimu, mohl by průvodce s sebou na prohlídku vzít například Zahřívací polštářky do kapsy (obchodní název), které by návštěvníkům v případě zájmu mohl zapůjčit.

- Poslední rada se jednoduše čte, ovšem často se jí hůře řídí – průvodce by se prohlídky neměl obávat a spíše by se na ni měl těšit, k návštěvníkům se zrakovým postižením by neměl přistupovat s obavami, ani předsudky. Pokud se průvodce před takovou speciální prohlídkou cítí nervózní, je to přirozené, zpravidla se pak stává, že krátce po zahájení prohlídky, jakmile průvodce zjistí, jak se osoby se zrakovým postižením pohybují a jak s nimi komunikovat, nervozita opadne.

Je pochopitelné, že výše uvedené rady nejsou zcela využitelné na jiných památkových objektech, na nich je vhodné rady modifikovat na podmínky konkrétní kulturní památky. Některé rady mohou působit nadbytečně, na druhou stranu ovšem není na škodu si dané skutečnosti uvědomit.

Je nezpochybnitelné, že každý průvodce si k radám průběžně bude doplňovat své postřehy a poznatky vycházející z jeho zkušeností s návštěvníky se zrakovým postižením.

⁹ Ať už hovoříme o kamenných, ozdobně tesaných, rámech dveří, či o štukách na stěnách.

ZÁVĚR

Problematice zpřístupnění kulturní památky se v současnosti věnuje několik výzkumů, ať už podporovaných NPÚ anebo vycházejících z vlastních iniciativ jedinců.

Cílem teoretické části této práce bylo definovat podmínky zpřístupnění části hradu Buchlova osobám s těžkým zrakovým postižením a vytvořit pro průvodce sumarizaci poznatků z oboru tyflogedie, které by se mohly na podobně koncipovaném okruhu využít. V praktické části jsme si dali za cíl uskutečnit okruh detailně definovaný v teoretické části této práce a získat a vyhodnotit zpětnou vazbu od návštěvníků se zrakovým postižením a od průvodkyně, která měla k dispozici teoretickou část této práce a později se na realizování okruhu aktivně podílela.

Při přípravě okruhu vycházela autorka práce *Podmínky zpřístupnění kulturní a historické památky osobám se zrakovým postižením* z již existujícího konceptu úpravy prohlídky pro konkrétní objekt od Libuše Mikulové a Mgr. Petra Hudce, z poznatků uvedených v publikacích od Havlůjové, Hudce či od Kubů a z informací získaných studiem speciálněpedagogické literatury zaměřené na oblast tyflogedie. Ze všech získaných dat autorka vytvořila dokument, na který lze nazírat jako na bakalářskou práci, ale i jako na sborník důležitých vědomostí, které se mohou každému průvodci hodit nejen při provádění okruhu, speciálně upraveného pro osoby se zrakovým postižením, ale v případě přítomnosti osoby se zrakovým postižením na běžném okruhu.

Z našeho pohledu byly cíle této práce naplněny. Věříme, že informace získané ze speciálněpedagogické literatury, z knih vydaných NPÚ i z přímého kontaktu s návštěvníky se zrakovým postižením, budou k užítku nejednomu průvodci buď na hradě Buchlově, nebo i na jiném památkovém objektu. Přestože výzkum přinesl cenné poznatky, nelze je brát jako obecně platné, pro generalizaci by bylo potřeba výzkum zopakovat s rozmanitějším vzorkem návštěvníků se zrakovým postižením. Tato práce, orientovaná primárně na dospělé osoby se zrakovým postižením, dále položila relativně dobrý základ pro úpravu okruhu pro děti s těžším stupněm zrakového postižení – zde spatřujeme široké pole působnosti pro dalšího případného výzkumníka.

SEZNAM LITERATURY

1. FLENEROVÁ, H., 1985. *Kapitoly z tyflopédie*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN neuvedeno.
2. FINKOVÁ, D., 2011. *Rozvoj hapticko-taktilního vnímání osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2742-3.
3. FINKOVÁ, D., L. LUDÍKOVÁ a V. RŮŽIČKOVÁ, 2007. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1857-5.
4. HARTL, P. a H. HARTLOVÁ, 2015. *Psychologický slovník*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0873-0.
5. HAVLŮJOVÁ, H., P. HUDEC, K. JORDÁNOVÁ, M. INDROVÁ a kol., 2015. *Památky nás baví 5. Objevujeme kulturní dědictví bez bariér*. Praha: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-906167-0-7.
6. HENDL, J., 2008. *Kvalitativní výzkum*. Základní teorie, metody a aplikace. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4.
7. HEROUT, J., 2011. *Slabikář návštěvníků památek*. 4. vydání. Praha: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-86516-40-0.
8. KEBLOVÁ, A., 1999. *Čich a chuť u zrakově postižených*. Praha: Septima. ISBN 80-7216-081-8.
9. KEBLOVÁ, A., 1999. *Sluchové vnímání u zrakově postižených*. Praha: Septima. ISBN 80-7216-080-X.
10. KRAUS, H. a kol., 1997. *Kompendium očního lékařství*. Praha: Grada. ISBN 80-7254-382-2.
11. KROUPOVÁ, K. a kol., 2016. *Slovník speciálněpedagogické terminologie. Vybrané pojmy*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5264-8.
12. KUBŮ, N., M. KADLEC, D. FAMĚROVÁ, J. HOLUB, P. WAGNER, 2015. *Metodika průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách*. Praha: Národní památkový ústav. ISBN 978-74800-007-8.
13. KUČA, K. a kolektiv, 2013. *Průvodce po památkách ve správě Národního památkového ústavu*. Praha: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-87104-96-5.
14. KUCHYNKA, P., 2000. *Trendy soudobé oftalmologie (svazek 1)*. Praha: Galén. ISBN 80-7262-6.

15. LOPÚCHOVÁ, J., 2008. *Pedagogika zrakovo postihnutých. Vybrané kapitoly*. Bratislava: Malag. ISBN 978-80-89113-53-8.
16. LUDÍKOVÁ, L. a kolektiv autorů, 2008. *Specifika komunikace osob se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1935-0.
17. OTRADOVEC, J., 2003. *Klinická neurooftalmologie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0280.
18. PLHÁKOVÁ, A., 2003. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1086-6.
19. REICHEL, J., 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3006-6.
20. RŮŽIČKOVÁ, V. (ed.), 2007. *Integrace zrakově a kombinovaně postižených žáků. Sborník příspěvků z kurzu Pokračující kurz pro učitele vzdělávající zrakově postižené dítě na ZŠ v Olomouckém kraji*. Olomouc: VUP. ISBN 978-80-244-1738.
21. RŮŽIČKOVÁ, V., 2008. Komunikace s osobami se zrakovým postižením. In: Kolektiv autorů. *Specifika komunikace osob se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 27-32. ISBN 978-80-244-1935-0.
22. RŮŽIČKOVÁ, V. a K. KROUPOVÁ, 2017. *Pohled na samostatný pohyb a prostorovou orientaci osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5273-9.
23. SLOWÍK, J., 2010. Nevidím, ale mluvím aneb jak komunikovat s lidmi se zrakovým postižením. In: *Komunikace s lidmi s postižením*. Praha: Portál, s. 63-76. ISBN 978-80-7367-691-9.
24. SMÝKAL, J., 1967. *Gnóze nevidomých v umění*. Brno, archiv autora – rukopis. ISBN neuvedeno.
25. VRLA, R., P. HUDEC, J. ŠTĚTINA, R. JOŠEK, 2014. *Buchlovská spirála – stavební vývoj hradu Buchlova v obrazech*. Kroměříž: Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Kroměříži. ISBN neuvedeno.
26. WIENER, P., 2006. *Prostorová orientace zrakově postižených*. 3. upravené vydání. Praha: Univerzita Karlova FHS. ISBN 80-239-6775-4

Časopisy:

27. HALADA, A., 2012. Doteky povoleny. *Můžeš*. Časopis pro ty, kteří se nevzdávají. Praha: Sdružení přátel Konta Bariéry ve spolupráci s Nadací Charty 77, 21(1), 14-17. ISSN 1213-8908.

Internetové zdroje:

28. COUNCIL OF EUROPE, 2017. *Human rights: A reality for all*. Disability Strategy 2017-2023. Council of Europe, March 2017. Available at: <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023> (Accessed: 17 September 2020).
29. SCIANNA, A. AND DI FILIPPO, F., 2019. *Rapid Prototyping for the Extension of the Accessibility to Cultural Heritage for Blind People*. International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing & Spatial Information Sciences, XLII-2/W15, p. 1077. Available at: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=edb&AN=139412095&lang=cs&site=eds-live> (Accessed: 5 March 2020).

Legislativní dokumenty:

30. Zákon č. 20/1987 Sb., Zákon České národní rady o státní památkové péči.
31. Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů.
32. Nařízení vlády č. 132/2001 Sb., o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky.
33. Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČR – Česká republika

NPÚ – Národní památkový ústav

POSP – prostorová orientace a samostatný pohyb

SONS – Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých

UNESCO – United nations educational, scientific and cultural organization

WHO – World health organization

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Fotodokumentace prohlídkového okruhu

1. HUDEC, Petr, 2016. *Haptický půdorys hradu 1* [fotografie]. 5184 px x 3456 px. 20. 6. 2016. Osobní archiv autora.
2. Středověké koření
3. Věžní hodinový stroj z poloviny 20. století
4. Gotické konzoly
5. Drátěná košile z 16. století
6. Renesanční zasklívání oken
7. Sousoší sv. Anny samotřetí
8. Gotická, tzv. nůžková židle
9. Reliéfní vyobrazení sv. Jiří na měděné míse
10. Tepáním zdobené gotické dveře
11. HUDEC, Petr, 2016. *Poznávání kování dveří dotykem* [fotografie]. 3456 px x 5184 px. 20. 6. 2020. Osobní archiv autora.
12. Detail kachle kamen z 16. století
13. Kachle kamen z 16. století
14. Klepadlo
15. Erb Prakšických ze Zástřizl, kamenná reliéfní ozdoba dveřního ostění
16. Truhlice
17. Barokní vyřezávaná židle
18. Karel Zikmund z Petřvaldu a jeho manželka Marie Krescencie hraběnka ze Schrattenbachu, mramorové busty
19. Barokní skříň z roku 1699
20. Způsob odívání v období renesance
21. Výklad v kapli (11. října 2020)
22. Výklad ve Velkém rytířském sále (11. října 2020)

Příloha č. 2: Přepis rozhovorů

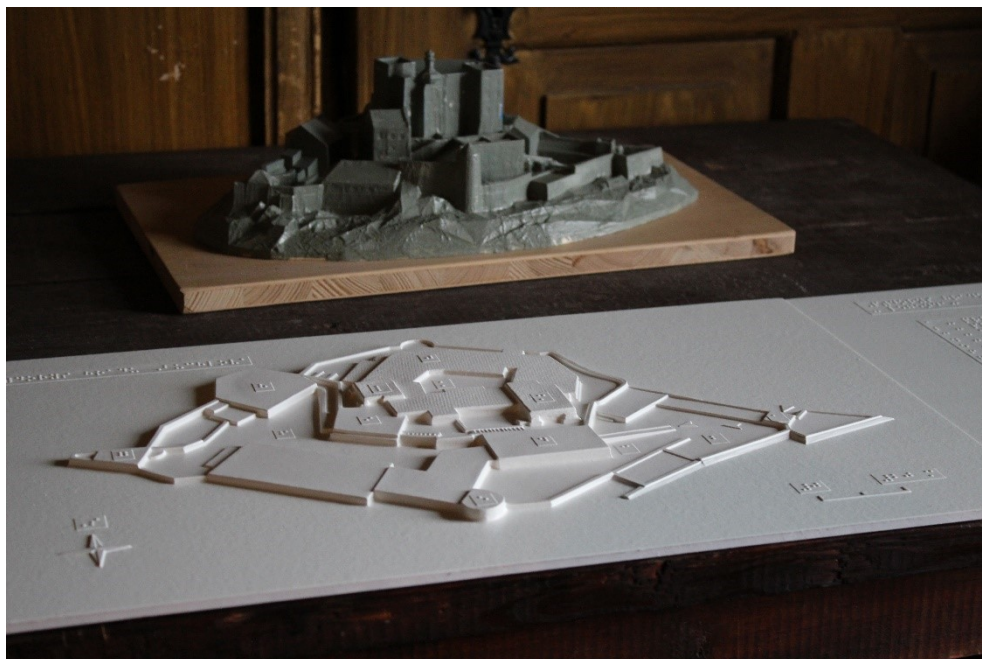
1. Přepis rozhovoru s návštěvníky V., M. a P.
2. Přepis rozhovoru s průvodkyní hradu Buchlova

Příloha č. 3: Doprovodné texty (vzor k vytisknutí zvětšeným černotiskem a přepis v Braillově písmě)

1. Historie hradu Buchlova (vzor k vytisknutí zvětšeným černotiskem)
2. Kvíz o hradě Buchlově (vzor k vytisknutí zvětšeným černotiskem)
3. Historie hradu Buchlova pro návštěvníky nevidomé (Braillovo písmo)
4. Kvíz o hradě Buchlově pro návštěvníky nevidomé (Braillovo písmo)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Fotodokumentace prohlídkového okruhu

1. Haptický půdorys hradu 1

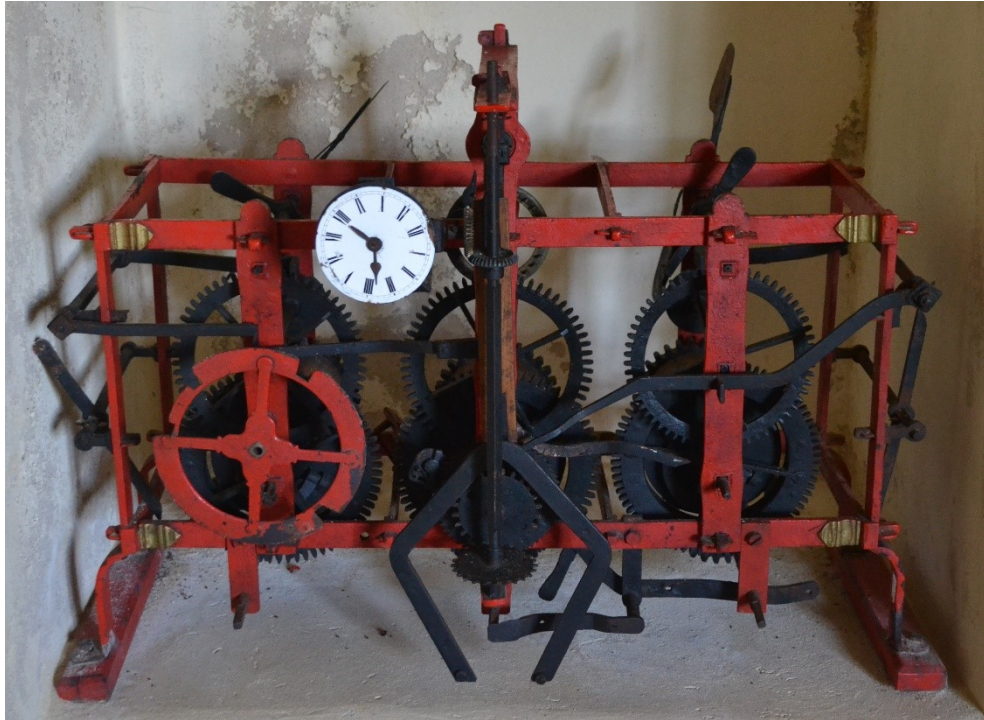

2. Středověké koření

Máta, petrželová nať, libeček, mateřídouška, tymián, meduňka (nahore, zleva).

Zázvor, skořice, muškátový ořech, česnek (na dřevěné podložce, zleva).

Kmín, pepř, šafrán, hřebíček (ve skelníčkách v popředí, zleva).

3. Věžní hodinový stroj z poloviny 20. století

4. Gotické konzoly

5. Drátěná košile z 16. století

6. Renesanční zasklívání oken

7. Sousoší sv. Anny samotřetí

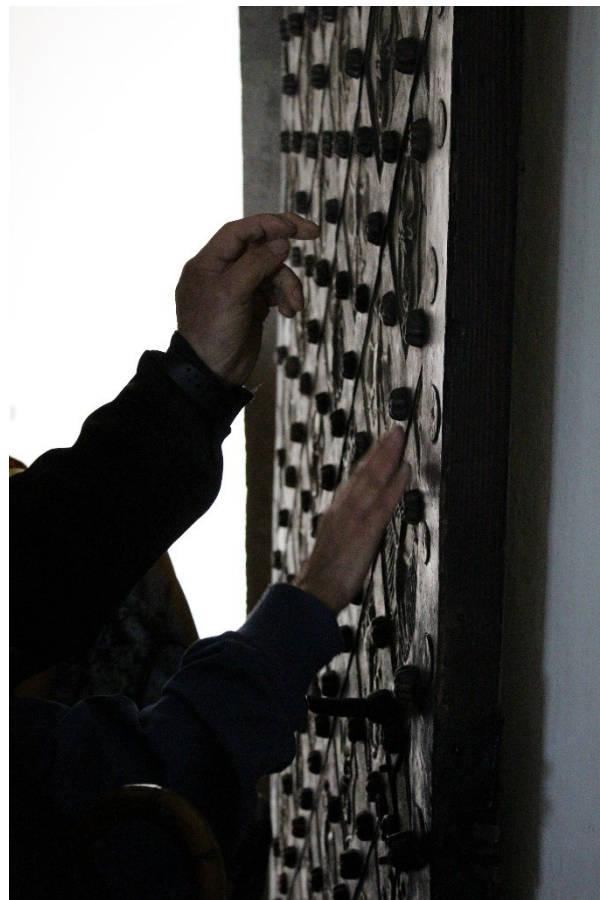
8. Gotická, tzv. nůžková židle

9. Reliéfní vyobrazení sv. Jiří na měděné míse

10. Tepáním zdobené gotické dveře

11. Poznávání kování dveří dotykem

12. Detail kachle kamen z 16. století

13. Kachle kamen z 16. století

14. Klepadlo

15. Erb Prakšických ze Zástřizl,
kamenná reliéfní ozdoba dveřního ostění

16. Truhlice

17. Barokní vyřezávaná židle

18. Karel Zikmund z Petřvaldu a jeho manželka Marie Krescencie hraběnka ze Schrattenbachu, mramorové busty

19. Barokní skříň z roku 1699, (s detailem vyřezaného letopočtu)

20. Způsob odívání v období renesance

21. Výklad v kapli (11. října 2020)

21. Výklad ve Velkém rytířském sále (11. října 2020)

Příloha č. 2: Přepis rozhovorů

1. Přepis rozhovoru s návštěvníky V., M. a P.

Ještě, než se rozloučíme úplně, ráda bych Vám položila pár otázek týkajících se zajímavosti, názornosti, přehlednosti a bezpečnosti okruhu, který jste právě absolvoval/a. Již teď Vám já i moje kolegyně Jana velmi děkujeme za návštěvu hradu Buchlova, a i za upřímné zodpovězení následujících dotazů. Pomůžete tak nejen mně s dokončením bakalářské práce zaměřené na zpřístupnění hradu osobám se zrakovým postižením, ale i ostatním průvodcům, kteří by v budoucnu mohli podobnou prohlídku provázet a moji bakalářskou práci by mohli využít jako „Manuál“ obsahující nezbytné informace, podnětné postřehy a zpětnou vazbu od návštěvníků.

Jaký je Váš věk:

M: 51 roků (*žena; pozn. autorky*).

V: 35 let (*muž; pozn. autorky*).

P: Mně je 41 (*muž; pozn. autorky*).

Jaké je Vaše zrakové postižení?

P: U mě? Já jsem prakticky nevidomý.

V: U mě taky, ale je to strašně subjektivní.

P: Ta kategorie je taková hodně široká.

V: V tabulce je to stejné, ale vidím podstatně líp, takže se orientuju v prostoru.

E (autorka této práce): A dokázal byste více specifikovat, co vidíte? Světlocit zachovaný máte, toho jsem si všimla...

V: Jo, a mě zůstalo periferní vidění, takže vidím obrysy, postavy, skříně, dveře.

P: Já taky v podstatě tak nějak. Vidím asi 10 nebo 15 %.

M: Já nevidím nic. Odmalička.

To je rovnou moje další otázka – zda je vaše zrakové postižení vrozené nebo získané?

M: Tak to už mám zodpovězené.

E: Ano, to už máte zodpovězeno.

P: Já s V. jsme to získali.

V: Před pár lety.

Jaké je vaše zaměstnání?

V: Aktuálně pracuji jako všeobecný administrativní pracovník.

P: Ajt'ák, podnikatel.

M: Já nic, já jsem v invalidním důchodu.

Navštívili jste někdy jinou kulturní a historickou památku, která by nabízela, podobně jako my, prohlídku uzpůsobenou potřebám osob se zrakovým postižením?

V: Ano. To byl, tuším, zámek Boskovice, to tehdy organizoval pan Hudec (*stejně jako prohlídky pro osoby nevidomé na Buchlově v roce 2016; pozn. autorky*), a ještě byla podobná prohlídka v Lednici, ale ta nebyla tak propracovaná, spíš se jenom připravili na to, že přijedeme.

M: To bylo loni, ne? Jak jsme byli i v Kroměříži v Květné zahradě.

V: I na zámku to bylo.

P: A my jsme byli spolu v té Lednici.

V: Ono toho bylo asi víc, my to vyloženě vymetáme takovéto akce.

P: Něco málo jsme navštívili, ale není to všude, samozřejmě, není to běžné.

Byli jste už někdy dříve na prohlídce hradu Buchlova?

V: Ano.

M: Ne.

P: Ano. To jsem ještě viděl, takže si i pamatuju, jak vypadá z dálky.

Co Vás přesvědčilo k návštěvě hradu Buchlova, co Vás nalákalo?

V: Právě to, že to bude uzpůsobeno pro náš hendikep.

M: Že to bude speciálně pro nás.

P: On je samozřejmě rozdíl mezi tím, jen slyšet tu prohlídku...

M: Anebo Vám řeknou „Tady vidíte...“, ale na nic si člověk nemůže šáhnout.

P: Přesně, ten dojem je posílený o tu možnost kontaktu s tou věcí.

V: A i ty popisné informace, to je podstatné, že běžný průvodce nepopisuje tolik...

P: Nejde do detailů.

Co Vás na prohlídce zaujalo nejvíce?

P: Pro mě ta zbroj (*plátová zbroj z 16. století; pozn. autorky*), protože na to jsem si chtěl šáhnout už jako děcko, ale nepustili nás k tomu (smích).

M: Mně se líbily kamna. Já vím, že je to divný, ale ty místnosti jsou tak obrovský, že člověk si říká, jak to mohli vytopit. Když my jsme tak rozmazlení tím topením.

V: Mě na tom nejvíc zaujaly ty informace, ale ty popisné – tohle vypadá tak..., je to tak proto... a víceméně i ta připravenost na to, že to potřebujeme vědět.

M: A ještě mě zaujaly ty bylinky (*čichová výstava v kuchyni; pozn. autorky*). Bydlím ve městě, takže třeba mátu znám jen z čaje, ale nikdy jsem ji necítila živou.

P: Mě ještě potěšilo, že jste nám dala ty materiály (*stručnou historii hradu a krátký kvíz, viz příloha č. 3; pozn. autorky*) ...

M: Já jsem se bála, že to bude černotisk, tak jsem ráda, že to máme v Braillu.

Byla naopak nějaká část, která nebyla příliš zajímavá a zasloužila by si větší pozornost ze strany organizátorů? Případně, že by Vás nějaká věc nezaujala natolik, že byste ji klidně vynechali?

V: Ne.

M: Ne.

P: Ne, bylo to v pohodě všechno. Pro nás je vždy zajímavější víc informací, proto z těch prohlídek s náma jsou všichni průvodci tak jako vykulení trošičku, protože my se hodně zajímáme, my jdeme hodně do detailů, a to ze dvou důvodů. Za prvé: další šance nemusí být, takže se vyptáváme do hloubky rovnou a druhá věc je právě to, že čím víc nám to kdo popisuje, tak my se dokážeme více zaměřit na tu věc a pro nás je to zajímavé. Protože ty věci si vykreslovat v hlavě je náročnější a čím je ten popis podrobnější, tím ta věc nabývá těch správných rozměrů. A navíc, když si na to můžeme sáhnout a někdo nám k tomu dá nějaký výklad, tak v tom je to jádro toho, co ten hendikepovaný, třeba s tím zrakovým postižením, potřebuje...

M: Že si dal s námi někdo tu práci, že nám to krásně vysvětlil.

P: Přesně, chce to i trošku té trpělivosti, empatie.

V: Ale na druhou stranu, těch informací nebylo zbytečně moc. Na některých památkách se nás průvodce snaží upozornit úplně na všechno. „Tady si ještě sáhněte na tuto židli a na stůl...“, tolik informací nás pak zbytečně zahltlí.

P: To souhlasím. Je důležité vypíchnout jen to nejdůležitější v místnosti.

M: Tak jako to bylo třeba na dnešní prohlídce.

Udělal jste si představu o životě na středověkém hradě v období gotiky, renesance i baroka?

P: Určitě.

V: Ano.

M: Ano.

Co byste doporučili průvodci, který by se bál podobně neobvyklou prohlídku provázet?

V: Ať se v prvé řadě zeptají toho člověka, co potřebuje a jestli si myslí, že to zvládne. To je základ komunikace.

P: Ano, přesně tak, komunikace je důležitá.

V: Anebo si to nastudovat a nechat se v tomto ohledu trošku vzdělat.

M: Anebo právě dělat takové akce, jaká byla teď. Vy jste si to zkusily, a když byste to pak dělaly třeba profesionálně, tak už budete vědět, že těch nevidomých není potřeba se bát.

P: Přesně tak, platí, že pokud ti lidé mají obavu, tak ať s námi jednou vyrazí na výlet a oni to pochopí a většinou zjistí, že my jsme taky jenom normální lidi a akorát to máme lehce jinak, ale ve finále na tom postižení až tak moc nesejde.

M: Že když se nám něco ukáže, tak z toho máme větší, možná i takovou naivní, radost. Až to občas vypadá blbě.

P: Většinou je to v hlavě, ti lidé mají samozřejmě nějaké představy a ten strach má veliké oči.

Napadá Vás nějaký předmět nebo část hradu, se kterou byste se rádi seznámili ve formě 3D modelu?

P: Mumii, na tu by si chtěl sáhnout kdejaký návštěvník. (smích) Ale samozřejmě by mohla být zajímavá nějaká velká socha pověšená vysoko na zdi, kterou nemůžeme hmatem poznat celou.

M: Já nemám moc dobrou fantazii, neumím poznávat tvary. Moc jsem se nevyznala ani v tom modelu hradu, takže pro mě je zajímavější si šáhnout přímo na tu věc.

V: To říká spousta nevidomých, že se hůře orientují na haptickém půdorysu, že je pro ně přínosnější přímo model, takový, jaký jste měli v Tanečním sále nalevo.

M: Ano, ten byl zajímavější, ale potřebovala jsem k němu slovní popis a bylo dobře, když jste nám přímo navedly prsty na to, co jste popisovaly.

Připadaly Vám poskytnuté informace o nerovnostech trasy dostatečné pro bezpečné absolvování prohlídky? Dokážete si představit, že byste okruh absolvovali bez vidícího průvodce, pouze s průvodkyní, která by Vám tyto informace poskytla?

V: V pohodě.

M: Byly.

P: Myslím si, že jo.

M: Ono stačí říct „Teď budou schody.“ a člověk si už dává pozor. Hlavně většinou máme hůlku, ti, kteří nevidí, tu hůlku málokdy odloží a tou si tu cestu oťukají.

P: Hlavně nás upozornit na ty nebezpečná místa, to znamená „Bacha, tady je tohle a tohle, je to takové, makové.“

V: Stačí říct „Bacha.“ kolikrát. Ale je určitě fajn, že nezaznívaly slova „tady“, „tamhle“ a podobně.

Napadly Vás nějaké další aktivity, které bychom mohly propříště zařadit do prohlídky hradu?

P: Že bychom si třeba ještě lehli na postel? (smích)

M: Kdybychom mohli ochutnat nějaké dobové jídlo. Ne, to je samozřejmě sranda trošku.

E: V tom máte ale naprostou pravdu, to ochutnávání dříve bylo, nicméně já jsem to tentokrát nezařadila, asi i z hlediska toho koronaviru, z hlediska té hygieny. Ale určitě, ochutnávka dobového jídla by za normálních okolností byla.

M: Tak tanec jsme si zkusili, tak by to chtělo i nějakou sváču.

V: A to kadidlo v kapli bylo kvůli nám?

E: Ano, to jsem přinesla vyloženě pro tuto prohlídku.

M: Já děkujeme. To jsem nikdy nevěděla, že to, co je cítit v kostele, je kadidlo.

2. Přepis rozhovoru s průvodkyní hradu Buchlova

Velmi Ti děkuji za to, že ses nanejvýš ochotně zapojila do mého výzkumu a podílela se se mnou na prohlídkovém okruhu pro osoby s těžkým zrakovým postižením. Nakonec bych Tě ještě ráda požádala o krátký rozhovor, který specifikuje Tvé průvodcovské zkušenosti, zkušenosti s osobami se zrakovým postižením, který zjišťuje Tvoji spokojenost s okruhem, a navíc ověřuje funkčnost „Manuálu pro průvodce“, za který lze z jistého úhlu pohledu považovat teoretickou část mé bakalářské práce.

Kolik je Ti let?

48.

Jak dlouho již provázíš na Hradě Buchlově a setkala ses za tu dobu na okruhu s osobou se zdravotním postižením či jiným znevýhodněním?

Na Buchlově provázím 3. rokem a setkala jsem se při svých prohlídkách, a to lze asi napočítat na prstech jedné ruky, tak čtyřikrát s mentálně postiženými, řekla bych takového mladšího až středního věku, dejme tomu kolem plnoletosti, ač to neumím úplně rozeznat, ale kolem plnoletosti. Vždycky tam byli s doprovodem, s dospělou osobou, viděla bych to na nějakého rodiče. A dále samozřejmě tělesné postižení ve vztahu k věku, to znamená starší lidé využívající hole a podobně.

Setkala ses, před nabídkou provést skupinu osob se zrakovým postižením, na okruhu i s osobou se zrakovým postižením?

Ne, nikdy jsem se s takovou osobou na okruhu nesečkala.

Máš nějakou (jinou) zkušenost s osobou s těžkým zrakovým postižením – s osobou nevidomou, těžce slabozrakou nebo zkrátka s osobou, které její oční vada působí problémy v běžném životě?

Zkušenost mám ze svého zaměstnání z České spořitelny, protože tam často chodili místní obyvatelé, kteří byli a jsou zdravotně postižení, takže můžeme říci, že třikrát do měsíce jsme obsluhovali zdravotně postižené osoby s tím, že jsme jim pomáhali v orientaci v prostoru, to znamená, že jsme jim nabídli rámě a pomáhali jim tak orientovat se v prostoru.

Hledala sis někdy dříve podrobnější informace o osobách se zrakovým postižením?

Ne, ne, nikdy. Nebyl cílený důvod, takže nehledala.

Jaké byly Tvé největší obavy bezprostředně poté, co jsi přijala nabídku provést okruh pro osoby s těžkým zrakovým postižením?

Abych to Elišce nezkazila. (smích) Na to se ale asi neptáš. Obavy? Aby nevznikly nějaké bariéry nebo zbytečné předsudky mezi mnou a návštěvníky se zrakovým postižením. A zrovna na to i odpovím, naprosto se tyto obavy nenaplnily, právě naopak.

Kdy Ti byl poskytnut „Manuál“ a ostatní materiály k prohlídce a kdy se konala prohlídka pro osoby se zrakovým postižením?

Materiály jsem dostala asi 3 týdny před prohlídkou, ta se konala v neděli 11. 10. 2020.

Byla taková doba přiměřeně dlouhá na prostudování „Manuálu“ a na Tvé přípravy na okruh? Kdy nejpozději si myslíš, že by průvodce měl „Manuál“ dostat k dispozici?

Určitě byla dostatečně dlouhá. Myslím si, že je to individuální, u mě byla dostatečně dlouhá. Někomu pomůže, když se dostane k materiálům krátkou dobu před samotným výkonem, to znamená 2 dny před, někdo potřebuje déle. Pro mě byla dostatečná.

Která kapitola (nebo kapitoly) Ti připadala nejužitečnější z hlediska Tvé přípravy na okruh?

Pominu-li teoretickou část, tak to bude ta 4., jak komunikovat se zrakově postiženou osobou. Způsob komunikace právě – pro mě, jako pro laika, v této oblasti.

Naopak se mohlo stát, že v „Manuálu“ nějaký podstatný okruh informací chybí. Nebylo cílem zapsat do manuálu všechny podrobnosti a detaily, ale spíše udělat nejzákladnější přípravu. Setkala ses během okruhu s něčím, co Tě překvapilo, třeba i na chvíli vytrhlo z kontextu a co bys tedy ráda věděla dopředu, tedy, co by rozhodně mělo být v „Manuálu“ zmíněno?

Manuál pro mě obsahoval to podstatné. V první řadě, co to vlastně je, co to zrakové postižení obnáší, je dobré o tom něco vědět. A právě ten způsob komunikace, návod, jak s tím člověkem komunikovat. Návod, jak se naladit na jeho strunu, to znamená na jeho způsob vidění, což znamená možnost využití jiných smyslů než zraku, tedy jak hlouběji využít jiných smyslů. To si myslím, že je největší poznatek a nutnost. Pokud se setkáš s takto hendikepovaným člověkem, nutí tě to se zastavit a přemýšlet o možnostech vnímání jinými smysly.

Jinak si myslím, že mě nic nezarazilo. Byla jsem překvapená pozitivně, že by mě něco zaskočilo, to se říct nedá, protože jsem se k tomu snažila přistupovat naprosto přirozeně. Ale ze začátku ta obava tam byla. To bylo, Eliško, ještě ve městě, když jsem na ně čekala (*návštěvníkům jsme nabídly možnost odvozu z Uherského Hradiště na hrad, kam je jinak složitější doprava; pozn. autorky*) a to úplně první setkání, ten kontakt, toho jsem se bála. A to je právě to důležité, člověk nikdy nesmí vstupovat do vztahu k návštěvníkovi s postižením jinak – říká se tomu předsudky. Je nutné k návštěvníkovi nějak hendikepovanému, ať už zrakově nebo jinak, přistupovat přirozeně. Myslím si, že tito lidé, s jakýmkoliv postižením, vycítí, jakým způsobem se k nim přistupuje. Není potřeba být ustrašený ani se chovat nějak jinak. Prostě být přirozený.

Rozptýlil „Manuál“ Tvé obavy před prohlídkou?

Jak už jsem říkala, nejužitečnější pro mě byla kapitola o komunikaci, kde jsem se mimo jiné dočetla, že sami nevidomí používají věty typu „Podíváme se.“, a právě tento poznatek odstranil jednu z hrozících komunikačních bariér. Všem budoucím čtenářům bych doporučila, aby při čtení věnovali pozornost i zdánlivě nepodstatným detailům, třeba já jsem je totiž při okruhu ocenila nejvíce.

V „Manuálu“ je často zmiňována individualita. Neexistuje tedy pravidlo, že to, co je napsané, musí bezpodmínečně platit u všech osob. Všimla sis, že by se v některém bodě teorie z „Manuálu“ výrazně lišila od Tvé zkušenosti na okruhu?

V jedné z kapitol jsi zmiňovala verbalismy, tak těch jsem si u nikoho z nich nevšimla. A co nedokážu úplně posoudit je absence mimiky. Všichni jsme měli po celou dobu roušky, ale občas podle zabarvení hlasu bych řekla, že se pánové v určitých chvílích usmívali. Na okruhu jsme ale jinak měly dost práce a všimát si různých nesrovnalostí, řeknu to lépe, odlišností, na to nebyl čas.

Který okamžik prohlídky byl pro Tebe nejnáročnější a proč? Já za sebe bych rozhodně zmínila pohyb po náročnějším terénu, třeba po nádvoří s různě velkými a tvarovanými kameny.

Přesně, chci říct, že ty fyzické překážky se nám jevily jako náročné. Ale paradoxně, člověk byl příjemně překvapený, že pro ně to byla mnohem menší překážka, než jsme si původně myslely. Ve výsledku jsem byla příjemně překvapená, že to vůbec žádný problém nebyl.

Navíc, a to bych ráda doporučila všem, když bude s těmito lidmi pracovat, musí úplně zapomenout na čas. Nikdy to nebrat ve vztahu k času, čas nesmí hrát roli. To je to nejzásadnější, protože jinak se prohlídka nevyvede. Oni nemůžou spěchat v životě, potřebují čas na jednotlivé úkony. Nevidomí by to zase vycítili, pokud by ta prohlídka byla hnaná, jak to občas bývá u běžných prohlídek, což je samozřejmě přirozené kvůli úspoře času a technickým záležitostem. Ale v tomto případě nesmí dát člověk nikdy najevo, že spěchá, nebo že ho to nějak časově obtěžuje, nebo lépe řečeno stresuje.

Co pro Tebe naopak bylo nejkrásnější? Které okamžiky byly nejvýraznější?

Jejich přirozenost a jejich spontánnost. A jsou naprosto vděční. Dokážou být vděční za každý moment, za každou maličkost, kterou běžný člověk přehlídí, protože mu to není dané vnímat tak dopodrobna. Takže spontánnost a vděk za každou maličkost nevidomých, které jsme provázely. A jsou vděční i za to, že se můžou zapojit do procesu pomocí haptiky. Na co si můžou sáhnout, to je pro ně největším přínosem. Taky na mě zapůsobila ta jejich lidská skromnost, která z nich číší.

Dokážu si představit, že když se řada lidí, kteří jsou cholericí nebo spěchající lidé, naladí na jejich vlnu, tak se dokáží zklidnit. Práce s nevidomými na okruhu je zároveň terapií pro nás rychlíky a spěchající. Svědčí o tom i fakt, že 50minutovou prohlídku jsme šli 2 a půl hodiny.

Aktivity na prohlídku jsme s předstihem připravovaly spolu. Napadly Tě během samotného okruhu ještě nějaké další aktivity, například využívající nižší kompenzační činitele, které by mohly prohlídku ozvláštnit a doplnit?

V kapli by mohl být krásný zpěv, bohužel kvůli vládním opatřením zpívat nemohli. Taneček si vyzkoušeli, příště budeme i ochutnávat.

V několika otázkách už jsi nějaké to doporučení pro kolegy zmínila, ale i tak, je ještě něco, co bys doporučila jiným průvodcům, kteří by měli provést podobnou prohlídku?

Nebát se. Znovu to shrnu – jít do toho s naprostou přirozeností a nespěchat, jak se říká netlačit na pilu. A pochopitelně k těm lidem přistupovat jako k rovnocenným partnerům. Jsou to jenom lidé, všichni jsme na jedné lodi. Přirozenost je podle mě důležitá proto, že oni povahu a náladu člověka vnímají mnohem intenzivněji a oni to vycítí, pokud by vůči nim bylo něco hrané.

Příloha č. 3: Doprovodné texty (vzor k vytisknutí zvětšeným černotiskem a přepis v Braillově písmě)

1. Historie hradu Buchlova (vytisknout zvětšeným černotiskem nebo přepsat do Braillova písma)

Hrad Buchlov

Buchlov je jedním z nejstarších kamenných hradů na Moravě. Protože se o založení hradu nedochovala žádná písemná zmínka, musíme stáří hradu odhadovat z archeologických průzkumů. Počátky hradu Buchlova lze tedy datovat těsně před polovinu 13. století. Nejstarší architektonické prvky odpovídají přechodnému románsko-gotickému období. Vznikl jako obranný bod chránící moravsko-uherskou hranici.

V 15. století se hrad dostává do rukou zástavních pánů, skutečným majitelem však zůstával český král. Zástavními pány byli mezi jinými i Hanuš a Jindřich z Lichtenštejna, za kterých pravděpodobně roku 1421 došlo k obléhání hradu Moravskými husity. Dále páni z Landštejna, kteří museli roku 1468 čelit vojsku Matyáše I. Korvína. Při dobývání bylo o něco úspěšnější než to husitské, vojsko uherského krále hrad významně poničilo, nicméně zcela nedobýlo.

Ke konci 15. století získal buchlovskou zástavu Ctibor Tovačovský z Cimburka a následně jeho synovec Adam, kteří se podíleli na velké pozdně gotické přestavbě hradu.

Od roku 1511 až do roku 1945 byl hrad soukromým vlastnictvím moravských rodů. Jan Ždánský ze Zástřizl provedl velké stavební úpravy Buchlova v duchu renesance. Úpravy mimo jiné zahrnovaly i výstavbu 60 schodů, které se staly jedinou přístupovou cestou na 3. hradní nádvoří.

Jan zemřel bez mužských potomků a panství připadlo jeho blízkým příbuzným, sourozencům Zikmundovi a Jindřichovi Prakšickým ze Zástřizl. Ani jeden z bratrů neměl v životě velké štěstí. Zikmund padl roku 1581 v Brně v souboji s Janem Šemberou.

Po Zikmundově smrti se panství ujal jeho bratr Jindřich, o němž hovoří jedna z nejznámějších pověstí hradu Buchlova. Léta Páně 1581 byl při pytláčení přistižen Jan Vlček, osobní zbrojnoš nového hradního pána Jindřicha. Soud, tehdy známý pod názvem Lovecké právo, nad nešťastníkem vyřkl rozsudek smrti, přestože Vlček všechny přesvědčoval o své nevině. V den popravky dostal Vlček na terase u kamenného stolu své poslední jídlo,

chléb se solí a pohár vína. I kat byl již připraven, když se Vlček začal dovolávat božího soudu. Prohlásil, že zasadí mladou lipku kořeny vzhůru a korunou do země, pokud se na jaře zazelená, bude prokázána jeho nevinna. Soudci rozhodli o odložení soudu, Vlčka nechali lípu nasadit naopak a pak ho uvrhli do vězení. Kamenným hradem se přehnala dlouhá zima, a když o sobě konečně nenápadně dávalo vědět jaro, hradní pán i ostatní obyvatelé hradu nedočkavě vyhlíželi z oken a pozorovali pokroucené kořeny trčící ze země. K velkému překvapení všech se jednoho rána na lípě začaly rozvíjet první zelené lístky. O Vlčkově nevině již nebylo pochyb a byl z vězení propuštěn na svobodu.

Jindřich Prakšický ze Zástřizl byl zavražděn roku 1582, dobové teorie hovořili o jeho odsouzeném a následně omilostněném zbrojnoši Vlčkovi, jako o jeho vrahovi. Dnes již víme, že Jindřicha zavraždil jeho host Vilím Rym.

Novým hradním pánem se stává Jindřichův syn Jiří Zikmund Prakšický ze Zástřizl, který na hradě roku 1589 zakládá hradní knihovnu a roku 1602 nechává k svatbě s Alžbětou postavit taneční sál. Jejich dětmi, Milotou a Kunhutou, rod Prakšických ze Zástřizl vymírá a panství získává Kunhutin syn Hanuš Zikmund z Petřvaldu. Roku 1645 musel čelit švédským vojskům, hrad před nimi zachránil vyplacením vysokého výpalného.

Jeho syn, Jan Dětřich z Petřvaldu, provedl na Buchlově poslední přestavby v duchu tehdy módního baroka. Se svou první manželkou Anežkou založil mezi lety 1698-1701 zámek v Buchlovicích a zplodil s ní syna Karla Zikmunda, který po smrti otce získal buchlovské panství. Když Anežka zemřela, našel si Jan Dětřich novou lásku Annu z Chotovin u Tábora, kam jí, dle romantické pověsti, velký černý pes Cerberus nosil před svatbou dopisy.

Za časů Karla Zikmunda, za prusko-rakouské války, obléhalo hrad pruské vojsko, které čekalo ve vinných sklepech pod hradem na příjezd vrchního z Buchlovic. Ten však dal ve městě zapálit kupu slámy a Prusům namluvil, že město obsadili císařští husaři. Prusové se polekali a ze sklepů utekli. Na tomto místě již lze říct, že Buchlov nikdy nebyl zcela dobytý.

Roku 1751 se Petřvaldové natrvalo přestěhovali do zámku v Buchlovicích. Děti Karla Zikmunda vymřel rod pánů z Petřvaldu. Bernard Jan Nepomuk z Petřvaldu zemřel svobodný a bezdětný, Marie Terezie Apollonie Barbora Klára Petřvaldská z Petřvaldu přivedla na svět Leopolda I. Berchtolda, kterému buchlovské panství roku 1800 odkázala jeho teta a poslední příslušnice rodu Petřvaldů Marie Eleonora.

Buchlovské panství tak získávají na dlouhých 145 let Berchtoldové. Právě oni hrad Buchlov otevřeli nejširší veřejnosti a udělali z něj muzeum. Od roku 1945 je hrad Buchlov v rukách státu.

2. Kvíz o hradě Buchlově (vytisknout zvětšeným černotiskem nebo přepsat do Braillova písma)

Kvíz o hradě Buchlově

1. V jaké době byl hrad Buchlov založený?

- a) konec 12. století
- b) první polovina 13. století
- c) druhá polovina 13. století

2. Které vojsko hrad při dobývání nejvíce poničilo?

- a) vojsko uherského krále Matyáše Korvína (roku 1468)
- b) vojsko Švédů během 30leté války (roku 1645)
- c) vojsko moravských husitů (roku 1421)

3. Hrad Buchlov byl vystavěn v románsko-gotickém slohu. Která z možností obsahuje pouze gotické prvky?

- a) vimperk, geometricky řešené parky, štukatura, fiála
- b) lomený oblouk, rotunda, obloučkový vlys, svorník
- c) vertikálnita, lomený oblouk, žebrová klenba, fiála

4. Podle pověsti roku 1581 odsoudil hradní pán svého zbrojnoše Vlčka k smrti za pytláctví, jeho nevinu však dokázala lípa, která se ujala, ačkoliv byla nasazená naopak. Tentýž hradní pán byl o rok později zavražděn. O kterém z hradních pánů je řeč?

- a) Jiří Zikmund Prakšický ze Zástřizl
- b) Hanuš Zikmund z Petřvaldu
- c) Jindřich Prakšický ze Zástřizl

5. Jednou z posledních příslušnic rodu Petřvaldů byla dáma s dlouhým jménem. Která z následujících variant odpovídá jejímu jménu?

- a) Marie Terezie Apollonie Barbora Klára Petřvaldská z Petřvaldu
- b) Marie Eleonora Alžběta Anna Kunhuta Petřvaldská z Petřvaldu
- c) Marie Eliška Antonie Gabriela Kateřina Petřvaldská z Petřvaldu

6. Co měl ve svém erbu rod pánů z Petřvaldu?

- a) lilii
- b) býka
- c) páva

7. Který šlechtický rod otevřel hrad veřejnosti a vlastnil buchlovské panství jako poslední (od roku 1800 do roku 1945)?

- a) Petřvaldové
- b) Berchtoldové
- c) Zástřizlové

ŘEŠENÍ: 1 b 2 a 3 c 4 c 5 a 6 c 7 b

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Eliška Mikulková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Veronika Růžičková, Ph. D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Podmínky zpřístupnění kulturní a historické památky osobám se zrakovým postižením
Název v angličtině:	Criteria for making cultural and historical monument accessible for visually impaired person
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá úpravou prohlídkové trasy pro návštěvníky se zrakovým postižením. Hlavním cílem je realizovat prohlídku na hradě Buchlově a získat zpětnou vazbu od návštěvníků se zrakovým postižením a od průvodkyně, která se do prohlídky aktivně zapojila. Vyhodnocení výzkumu bylo provedeno metodou pozorování, rozhovoru s průvodkyní a skupinové diskuse s návštěvníky.
Klíčová slova:	osoby se zrakovým postižením, návštěvník se zrakovým postižením, kulturní památka, hrad Buchlov, prohlídkový okruh pro osoby se zrakovým postižením.
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with modification sightseeing tour for visually impaired visitors. The main goal is realized the sightseeing on the Buchlov castle and get feedback from visually impaired visitors and from tour guide who actively participated in the sightseeing tour. The evaluation of the research was survey by the observation method, the interview with the tour guide and the group discussion with visitors.

Klíčová slova v angličtině:	visually impaired person, visually impaired visitor, cultural monument, Buchlov castle, sightseeing tour for visually impaired person.
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Fotodokumentace prohlídkového okruhu Příloha č. 2: Přepis rozhovorů Příloha č. 3: Doprovodné texty (vzor k vytisknutí zvětšeným černotiskem a přepis v Braillově písmě)
Rozsah práce:	58 stran
Jazyk práce:	Český jazyk